

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
Гуманітарно-педагогічний факультет
Кафедра психології**

**ДЕРЖАВНИЙ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет економіки, менеджменту та психології
Кафедра психології**

**МАТЕРІАЛИ
МІЖУНІВЕРСИТЕТСЬКОГО НАУКОВО-ПРАКТИЧНОГО
СЕМІНАРУ**

**«Актуальні проблеми фахової
підготовки здобувачів спеціальності 053
Психологія»**

КИЇВ – 2022

УДК 378.147-057 : 159.9

ББК 88

А 46

Актуальні проблеми фахової підготовки здобувачів спеціальності 053 Психологія: зб. матеріалів Міжуніверситетського науково-практичного семінару, Київ, 18 листопада 2022 р. Київ: НУБіП України, 2022. 79 с.

ISBN 978-617-8102-66-1

Збірник укладено за матеріалами Міжуніверситетського науково-практичного семінару «Актуальні проблеми фахової підготовки здобувачів спеціальності 053 Психологія», проведеного кафедрою психології гуманітарно-педагогічного факультету НУБіП України сумісно з кафедрою психології факультету економіки, менеджменту та психології Державного торговельно-економічного університету. У межах семінару відбулося обговорення актуальних проблем підготовки психологів у закладах вищої освіти: зміст та характер освітніх компонентів навчальних планів для здобувачів різних рівнів вищої освіти, методичний аспект науково-педагогічної роботи викладачів, проблеми унікальності освітніх програм та їх відповідності напрямам університету, досвід забезпечення вибіркової складової освітніх програм, діяльність наукових лабораторій, взаємодія з іноземними закладами вищої освіти, забезпечення внутрішньої мобільності здобувачів, підготовка психологів в умовах війни.

Для науковців, психологів-практиків, аспірантів, студентів, а також усіх, хто цікавиться психологією.

Редакційна колегія:

Савицька І. М., канд. філол. наук, доц. (голова); Мартинюк І. А., канд. психол. наук, доц. (заст. голови); Миронець С. М., д-р психол. наук, проф. (заст. голови); Харченко С.В., д-р філол. наук, проф.; Полунін О. В., д-р психол. н., проф., Омельченко Л.М., канд. пед. наук, доц. (секретар), Яшник С. В., д-р психол. н., проф.

Схвалено до друку на засіданні вченої ради гуманітарно-педагогічного факультету,
протокол № 6 від 22.12.2022 р.

Тези подано в авторській редакції.

Автори тез відповідають за достовірність викладеного матеріалу, за правильне цитування джерел, покликання на них та інші відомості.

Передруковувати опубліковані в збірнику матеріали дозволяється тільки за згодою авторів.

ISBN 978-617-8102-66-1

© НУБіП України, 2022
© Автори, 2022

ЗМІСТ

ЗМІСТ ТА ХАРАКТЕР ОСВІТНІХ КОМПОНЕНТІВ НАВЧАЛЬНИХ ПЛАНІВ ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ РІЗНИХ РІВНІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ: СПІЛЬНЕ ТА УНІКАЛЬНЕ В ДОСВІДІ РІЗНИХ ЗВО

ШКУРОВ Є. В.

Рекламне знання у професійній підготовці психолога.....6

МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ ВИКЛАДАЧІВ: МЕТОДИ ТА ПРИЙОМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ

ЗЕЛІНСЬКА Я. Ц.

Психологічні бар'єри у педагогічній діяльності викладача закладу вищої освіти 10

ЛАПЧЕНКО І. О.

Підготовка майбутніх психологів до профілактики емоційного вигорання... 12

МАРТИНЮК І. А.

Нові виклики до методики викладання у ЗВО..... 15

ОМЕЛЬЧЕНКО Л. М.

Фасилітативний підхід до педагогічного спілкування..... 17

СКРИПКІН О. Г.

Соціально-психологічні особливості реалізації викладачем закладу вищої освіти педагогічної техніки в сучасних вітчизняних умовах дистанційного навчання.. 19

ШЕВЦОВА О. М.

Практика розвитку аутопсихологічної компетентності майбутніх психологів: методичний аспект..... 22

ВЗАЄМОДІЯ З ІНОЗЕМНИМИ ЗАКЛАДАМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ТРУДНОЇ ТА ЗДОБУТКИ

ГАССАБ О. В.

Корпоративна культура ЗВО та її особливості..... 24

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВНУТРІШНЬОЇ (В МЕЖАХ УКРАЇНИ) АКАДЕМІЧНОЇ МОБІЛЬНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВИХОДУ

ПОЛУНІН О. В.

Мобільність українських науково-педагогічних працівників: досвід, питання та перспективи..... 27

ПІДГОТОВКА ПСИХОЛОГІВ В УМОВАХ ВІЙНИ: ВИКЛИКИ, ЗАВДАННЯ, РЕСУРСИ ДЛЯ НОВИХ ДОСЯГНЕНЬ

МИРОНЕЦЬ С. М.	
Особливості адаптації до стресу в умовах війни.....	30
БАЦИЛЄВА О. В., ПУЗЬ І. В.	
Особливості організації психологічної допомоги учасникам освітнього процесу в умовах війни.....	34
КУШНІРЕНКО К. О.	
Вимоги освітянського процесу з сучасними студентами.....	37
ОЛІЙНИК О. О.	
Особливості адаптації студентів ЗВО до навчання в умовах війни.....	38
ПІНЧУК О. І.	
Інформаційний стрес як фактор травматизації працівників соціономічних професій в умовах війни.....	40
ПОЛЯКОВА В. І.	
Особливості проведення виробничої практики у студентів-психологів в умовах війни.....	43
ШАТІЛОВА О. С.	
Студенти-психологи в умовах війни: окремі стани та емоції.....	44
ЯШНИК С. В.	
Особливості професійної підготовки практичних психологів у контексті сучасних вимог.....	46

АКТУАЛЬНІ НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ КАФЕДРИ ПСИХОЛОГІЇ ЯК ЧИННИК ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

БОРИСОВА М. М.	
Професіографія діяльності менеджерів управління.....	50
ЄВЧЕНКО І. М.	
Психоемоційний стан українців під час російсько-української війни.....	53
ЗЕЛІНСЬКА Я. Ц., МОЛЧАНОВА І. Л.	
Інтелектуальні передумови розвитку креативності у дитячому віці.....	56
КОНОВАЛОВА О. В.	
Психологічні детермінанти професійного відбору здобувачів освіти торговельно-економічної сфери.....	58
КОРОЛЬЧУК М. С., КОРОЛЬЧУК В. М., АВРАМЕНКО М. В.	
Особливості інтегральної оцінки детермінант професійного стресу у фахівців ризиконебезпечних професій.....	61
КРИВДА К. К.	
Проблема професійного здоров'я у науковій літературі.....	64
МАРТИНЕНКО О. О.	
Проблеми професійного самовизначення студентів-економістів в умовах військового стану.....	67

НАУМЕНКО Н. П.

Наукові підходи регуляції негативних психічних станів підприємців в особливих умовах..... 70

ПЕРЦІЯ Л. В.

Наукові підходи до розв'язання проблеми професійного здоров'я особистості..... 72

ШЕВЦОВА О. М., КОЛЯДА А. М.

До проблеми розвитку лідерських якостей студентів-психологів..... 75

ЗМІСТ ТА ХАРАКТЕР ОСВІТНІХ КОМПОНЕНТІВ НАВЧАЛЬНИХ ПЛАНІВ ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ РІЗНИХ РІВНІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ: СПІЛЬНЕ ТА УНІКАЛЬНЕ В ДОСВІДІ РІЗНИХ ЗВО

ШКУРОВ Євген Владленович,
*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри журналістики та реклами,
Державний торговельно-економічний
університет
(м. Київ, Україна)*

РЕКЛАМНЕ ЗНАННЯ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ ПСИХОЛОГА

В постіндустріальну епоху актуальними стали компетенції та навички, пов'язані із володінням мовокомунікаційними технологіями, серед яких соціально-комунікаційні технології просування. Людина виявилася і актором, і об'єктом інформаційного впливу. Особливо це помітно у сфері послуг. Так психологи пропонують особливий та вкрай соціально важливий продукт: послуги з роботи із внутрішнім світом людини, його корекцією та зціленням. Однак, в епоху інформаційного перевантаження і повсюдних соціальних мереж, пропозиції з послуг психолога можуть бути не помітні, коли вони не підкріплені належним інформаційним супроводом.

Водночас, наша сучасність є епохою вкрай стресовою, сприяє психічним складнощам. Із цим пов'язаний запит на психологічне знання, який, часто-густо, намагаються вдовольнити аматори, зокрема блогери та решта публіцистів, що не володіють фаховим знанням та не мають академічної підготовки. Ці аматори, переважно, не володіють освітою у психологічній сфері, але добре знайомі з принципами маркетингу та реклами. І діючим психологам, і психологам-початківцям, які лише оволодівають цією наукою, залишається тільки дивуватися популярності численних коучів, тренерів особистої ефективності, ба навіть тарологів, цілителів та решти любителів, що шукають собі місце на шляху лікування людської душі. Тим часом, за популярністю, скажімо, "марафонів бажань" Бузової багато в чому криється професійне володіння рекламою і просуванням, а не передове розуміння психології чи психоаналізу.

Володіння рекламною компетенцією стає питанням не лише особистої ефективності психолога, а й соціально значимим завданням. Суспільство ХХІ століття як ніколи потребує дієвого, науково вивіреного психологічного знання. Особливо гостро ця проблема стоїть в Україні, де ми змушені тривалий час жити у реаліях війни та терору. Зима 2022 року зустріла мільйони українців відсутністю світла, тепла, відключеннями води й мобільного зв'язку, і, найстрашніше, постійними погрозами ракетних чи інших атак. Завивання сирен і тривожні новини, "думскролінг", увійшли в життя мільйонів і стали постійним джерелом стресу, депресії, панічних атак та інших психологічних проблем.

Сотні тисяч українських героїв перебувають під пресингом реалій бойових дій. Перед психологами постає завдання допомогти таким людям.

Важливим компонентом досягнення цієї мети є здатність донести до аудиторії можливості психології, популяризувати її та правильно презентувати себе. Від навичок особистого брендингу та просування психолога у реаліях інформаційної епохи залежить кількість тих, кому він або вона зможе допомогти.

Просування психологів та питання популяризації психології розглядали низка авторів. Серед них Н. Ашимбекова, І. Лейман, J. Sutton, D. Jones, B. Jacobs та інші.

Об'єкт нашої роботи – психологія як сфера послуг та соціальна практика. Предмет – рекламно-комунікаційні технології у практиці психолога. Стаття покликана описово схарактеризувати сферу рекламної та суміжних компетенцій та її місце у фаховій підготовці сучасного спеціаліста цієї сфери. До уваги взято соціально-комунікаційні технології реклами та паблік рилейшнз.

Рекламу визначають як комунікаційну технологію, яка передбачає безособову платну презентацію ідей, товарів, послуг, підприємства, бренду, особистості тощо. Як платний інструмент, реклама вимагає фінансових вкладень від психолога чи організації, яка надає психологічні послуги, а отже, і відповідних маркетингових та фінансових знань, здатності оцінити фінансову та комунікативну доречність рекламного впливу.

У разі, коли реклама створюється безпосередньо психологом, він потребує і розуміння художніх та комунікативних принципів створення реклами і факторів, що роблять її дієвою. Необхідно оволодіти інструментами створення рекламних повідомлень. Серед програмного інструментарію, що допоможе створити рекламне повідомлення, важлива роль професійних програм як Adobe Photoshop, Adobe InDesign тощо. Втім, є й простіші інструменти, які використовують рекламисти. Серед таких доступних застосунків – Canva, Figma, низка безкоштовних та умовно безкоштовних мобільних інструментів. Коли мова йде про відеорекламу чи аудіорекламу, зокрема для створення відеоблогу чи аудіопідкастів, необхідно оволодіти програмами монтажу або звернутися до одного з безкоштовних мобільних застосунків цього типу.

Доречним може бути і створення власного бренду психолога, кабінету чи організації. Психологія як бізнес – досить конкурентна сфера. Брендинг, фірмовий стиль та позиціонування допоможуть психологу виділитися. Водночас, це полегшить прийняття рішення про звернення до психолога людей, які потребують поради та допомоги. Вдалий фірмовий стиль, реклама, позиціонування психолога – не лише засіб конкурентної боротьби, а й суспільно-важливий інструментарій популяризації психології. Це спосіб привернути увагу не лише до своїх послуг, але й до всієї сфери психологічної допомоги, засіб створення позитивного іміджу галузі.

В умовах інформаційного суспільства велика роль у просуванні належить соціальним мережам, зокрема YouTube, Instagram, Facebook, Telegram, Pinterest тощо. Отже, психолог, якщо він хоче бути побаченим та почутим, потребує

принаймні базового розуміння SMM, володіння інструментарієм рекламних кабінетів у соціальних мережах, налаштування таргетингу тощо. Корисним буде й уміння створити та налаштувати власний сайт, принаймні за допомогою одного із конструкторів сайтів типу Wix і WordPress.

Разом із оволодінням рекламним знанням, має сенс здобути дотичні до реклами навички з паблік рилейшинз. Якщо реклама покликана формувати попит, паблік рилейшнз створює довіру. Паблік рилейшнз, або робота з громадськістю, це діяльність, спрямована на створення позитивного іміджу особи, підприємства, певного бренду, галузі того. Робота з громадськістю переконує аудиторію у потребі в діяльності підприємства, його важливості та благодатному впливі. Паблік рилейшнз встановлює двостороннє спілкування особи або організації та громадськості, контролює репутацію. Важливим для психолога є оволодіння створенням матеріалів для ЗМІ, уміння організувати прес-конференції та інтерв'ю й інші заходи за участю ЗМК. Також доречно вміти створювати інформаційні відео- та аудіоматеріали, інформаційні бюлетені та брошури, організувати конкурси, акції та інші евенти з просування. Ведення персонального блогу також є актуальним механізмом, що дозволяє привертати увагу по психології та психотерапії.

Серед книг, до яких можна порадити звернутися психологу у пошуках опанування рекламною компетенцією, низка навчальних підручників та посібників, зокрема Г. Алданькової, Є. Ромата, Д. Яцюка, Д. Файвішенко та інших, наукових та публіцистичних видань. Обов'язково необхідно ознайомитися із працями класиків реклами та маркетингу, зокрема Ф. Котлера та Д. Огілві. Знаходимо на українському ринку і спеціальні курси для психологів, наприклад «Система просування PSY-послуг» від навчальної організації «Європейська школа психології». Водночас необхідний вдумливий огляд та аналіз популярних рекламних повідомлень, ознайомлення із вже існуючими рекламними креативами, присвяченими сфері психології, як в Україні, так і на заході, де питання рекламного просування психологів постало раніше та здобуло більшого розвитку.

Професійно, найбільш ґрунтовно та послідовно ознайомити психолога із технологіями реклами має ЗВО в рамках базової підготовки. Кваліфікований викладач та адаптована під професійні потреби психологів навчальна програма дозволить легше оволодіти фаховими засадами створення рекламних звернень, створення особистого бренду, просування себе та популяризації професії. Ці знання у подальшому можна буде поглибити на курсах, за допомогою самоосвіти, на практиці тощо, але розуміння, що в інформаційну епоху психологу потрібно міркувати про свою презентацію та просування має формуватися ще під час оволодіння загальними професійними компетенціями. Зауважимо, що звертаючись до технологій реклами та паблік рилейшнз, психолог має так само ознайомитися із правовими засадами її створення та розповсюдження, а також етичними обмеженнями. Реклама в Україні регламентується Законом України «Про рекламу» та низкою дотичних нормативно-правових актів. Фахова підготовка спеціаліста має спиратися не

лише на оволодіння професійними навичками, але й на розуміння законодавчої бази у необхідних сферах.

Література

1. Закон України «Про рекламу» [Електронне джерело]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Король І. В. Маркетингові комунікації: навчально-методичний посібник. Умань : ВПЦ «Візаві», 2017. 151 с.
3. Огілві Д. Про рекламу. Харків, 2019. 285 с.
4. Помилуйко В. Психологія розвитку ключових компетентностей у дорослому віці : *дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.07* [Електронне джерело]. Київ, 2020. 541 с. Режим доступу: https://npu.edu.ua/images/file/vidil_aspirant/dicer/%D0%94_26.053.10/Pomyluiko.pdf
5. Сайт психолога чи коуча: must-have для формування довіри [Електронне джерело]. Режим доступу: <https://ifish.com.ua/ua/baza-znan/sajt-psihologa-chi-koucha/>
6. Система просування PSY-послуг: коучингова програма [Електронне джерело]. / Європейська школа психології. Режим доступу: <https://epsgroup.pro/ua/obuchayushhij-kurs-cistema-prodvizheniya-psy-uslug.html>
7. Шкуров Є. В. Реклама у глобалізованому світі. Маркетинг майбутнього: виклики та реалії : Матеріали III Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (м. Київ, 10 червня 2021 року) / Навчально-науковий інститут менеджменту та підприємництва ДУТ. Київ, 2021. С. 78–81.
8. 9 Tips For Online Marketing For Therapists In 2019 [Електронне джерело]. Режим доступу: <https://boostmedical.com/marketing-for-therapists/>
9. Gamova I., Fayvishenko D., Bryikhanova H., Shkurov Ye., Holik O. The impact of computer graphics on the popularity of a social media account. Proceedings of the 2022 IEEE the 10th International Conference on Information, Communication and Networks (ICICN). 2022. Vol. 14. P. 228–245.
10. Grow Your Psychology Practice With These Top 3 Marketing Strategies [Електронне джерело] / Amelia Virtual Care. Режим доступу: <https://ameliavirtualcare.com/marketing-strategies-for-psychology/>
11. Jacobs D. F. Marketing psychological services in the public sector. *Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training*. 1988. 25(3), 377–386. <https://doi.org/10.1037/h0085359>
12. Jones D. Marketing psychological services: Using client problem and solution perceptions to design help offering promotional appeals [Електронне джерело]/ David B. Jones. // *Psychology and Marketing*. 2021. Vol.18(3). pp. 261–279. Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/230217355_Marketing_psychological_services_Using_client_problem_and_solution_perceptions_to_design_help_offering_promotional_appeals
13. Pidgeon A. For Therapists: 7 Marketing Strategies to Grow Your Practice. [Електронне джерело] / Alison Pidgeon // *GoodTherapy*. 2020. Режим

доступу: <https://www.goodtherapy.org/for-professionals/marketing/traditional-advertising/article/for-therapists-7-marketing-strategies-to-grow-your-practice>

14. Sutton J. Marketing for Therapists: 10 Strategies to Grow Your Practice. [Електронне джерело] / Jeremy Sutton. // PositivePsychology.com. 2021. Режим доступу: <https://positivepsychology.com/marketing-for-therapists/>

15. Web Guide: Marketing for Therapists [Електронне джерело] / The Wellness Institute. Режим доступу: <https://www.wellness-institute.org/marketing-for-therapists#chapter-1>

МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ ВИКЛАДАЧІВ: МЕТОДИ ТА ПРИЙОМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ

ЗЕЛІНСЬКА Ярослава Цезарівна,
*кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України
(м. Київ, Україна)*

ПСИХОЛОГІЧНІ БАР'ЄРИ У ПЕДАГОГІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Педагогічна діяльність — діяльність специфічна, викликана необхідністю відтворення соціально виробленого досвіду особистості, що є процесом складним і багатофакторним. Педагогічна діяльність реалізується через постійне рішення задач різного характеру, ступеня проблематичності і складності. Перш за все, це проявляється в тому, що її мета визначається суспільством і носить узагальнений характер, тому дійшовши до окремого викладача, трансформується в конкретно-індивідуальну установку, яку викладач і намагається реалізувати у своїй практиці.

У сучасних дослідженнях психологічних утруднень педагогічної діяльності розглядаються проблеми професійної деформації (А. К. Маркова), труднощі педагогічної діяльності (Н. В. Кузьміна), психологічні помилки творчої діяльності і бар'єри спілкування (В. А. Кан-Калік, О. О. Леонтєв, Т. Д. Щербан, Т. С. Яценко), психологічні причини дидактичних утруднень (Ю. К. Бабанський, В. А. Семиченко), кризи професійного розвитку (Е. Ф. Зеєр, Г. С. Сухобська), психологічні бар'єри педагогічної та інноваційної педагогічної діяльності (І. О. Зимня, Л. С. Подимова, М. О. Подимов, В. О. Сластьонін), конфлікти у педагогічній діяльності (В. І. Журавльов).

Педагогічна діяльність виступає як мета-діяльність, тобто діяльність, спрямована на організацію та управління іншою діяльністю. У певному сенсі педагогічна діяльність - діяльність управлінська. Педагог у будь-якій ситуації організовує свою діяльність таким чином, щоб вона ефективніше впливала на

діяльність інших учасників цього процесу: студентів, колег, представників громадських та державних установ.

Динамічні характеристики психологічних бар'єрів у професійній діяльності викладача знаходять своє вираження у ступені психічної напруженості, силі і глибині її переживання особистістю, протікання у часі. Виникнення психологічних бар'єрів у професійній діяльності викладача обумовлено певними ситуаціями, до яких можна віднести:

- ситуації невизначеності (раптова зміна розкладу, заміна колег, несподіване відвідування заняття адміністрацією, невизначеність критеріїв оцінки праці викладача, нестандартність умов при проведенні заняття, що вимагають педагогічної імпровізації);
- ситуації з ускладненими умовами діяльності викладача (велика кількість предметних годин, багатопредметне викладання, додаткові навантаження у часи самостійної підготовки, кураторство, дефіцит часу на підготовку до заняття, відсутність відпочинку);
- ситуації незадоволеності (відсутність задоволеності власною діяльністю, невідповідність потреб можливостям, невідповідність успішності студентів очікуванням викладача);
- ситуації конфлікту, що виникають при відсутності взаєморозуміння; нездатності знайти конструктивні шляхи розв'язання конфлікту у системах: „викладач-студент“, „викладач-батьки“, „викладач-викладач“, „викладач-керівництво“;
- ситуації соціально-економічної нестійкості (затримка заробітної плати, зниження кваліфікаційної категорії, контрактна система наймання на роботу, зниження статусу професії, втрата роботи);
- ситуації зміни (підвищення-зниження) соціального стану, статусу, звання викладача, що створюють визначений позитивний або негативний мікроклімат у колективі (атестація, конкурси, розробка авторських програм, зіставлення викладачів за різними показниками);
- ситуації входження у нове професійне середовище (зміна соціальної ролі педагога, що виникають при переході до іншого закладу, на іншу посаду, при необхідності розробляти нові навчальні дисципліни, підвищувати кваліфікацію);
- ситуації кризи у професійно-педагогічній діяльності у цілому (зміна у системі цінностей суспільства, низька соціальна оцінка результатів педагогічної діяльності) [1].

У даних ситуаціях викладач відчуває фізичне, розумове, або емоційне обмеження активності професійної діяльності, причому диференціювати ці обмеження неможливо через те, що вони взаємо обумовлюють одне одного. Вважаємо, що розумове обмеження (пошук нестандартного рішення якої-небудь події, неповна картина якої-небудь інформації про себе і свою працю) викликає невдоволення собою, незадоволеність того, що швидко не можна вирішити ситуацію. Усе це, природно, позначається на емоційній сфері, відображаючись у схвильованості, розгубленості, дратівливості, тривожності, зниженні почуття впевненості у собі; занепокоєнні, напруженості, а, можливо, і

у страху, що проблема може не розв'язатися. Це, у свою чергу, гальмує фізичну активність і позначається на втомі і розбитості, розладах сну, порушеннях уваги, пам'яті, у психосоматичних розладах і т.д. Причому ступінь труднощів ситуації повністю залежить не від самої події, а від того, як вона сприймається, у який ранг зводиться за рівнем складності. Ступінь труднощів, безумовно, буде залежати від емоційної стійкості викладача, як здатності переборювати стан зайвого емоційного порушення при виконанні складної діяльності, гнучкості поведінки, рівня суб'єктивного контролю над різноманітними життєвими ситуаціями, темпу, витривалості, чутливості і задоволеності професією.

Література

1. Маркова А. К. Психология профессионализма. М.: Международный гуманитарный фонд «Знание», 1996. 308 с.

ЛАПЧЕНКО Інна Олександрівна,
*кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри практичної психології,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова
(м. Київ, Україна)*

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ДО ПРОФІЛАКТИКИ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ

Емоційне вигорання – надзвичайно актуальна проблема для психологів, що надають практичну допомогу населенню. В умовах війни зросла потреба у психологічній допомозі у переживанні стресу, травматичних подій, втрати, горя, наслідків окупації, тому й зростає ризик емоційного вигорання серед психологів. З огляду на виклики воєнного стану постало питання підготовки студентів-психологів до здійснення профілактичної роботи, особливо для запобігання власного емоційного вигорання.

Теоретичний аналіз проблеми констатував, що синдром емоційного вигорання є реакцією організму, яка виявляється через ознаки фізичного стомлення, емоційного та розумового виснаження. Особистість відчуває незадоволення своєю діяльністю та її якістю внаслідок тривалого впливу професійного стресу і тому вона займає позицію відстороненості.

Розуміємо, що синдром емоційного вигорання притаманний людям, схильним до співпереживання, співчуття, емпатії. У професії психолога наявна певна специфіка, яка й обумовлює підвищення ризику розвитку емоційного вигорання спеціаліста. До таких особливостей слід віднести перебільшену відповідальність відносно запитів клієнта та його емоційного стану, а також прагнення допомогти всім, хто звернувся. Безумовно, подібні настанови негативно впливають на емоційне самопочуття психолога, адже викликають

стомленість, безсоння, прояви агресії, зокрема, роздратованість, дратівливість, схвильованість, тривожність, аж до психосоматичного нездужання. Психолог в такому стані нездатний надавати емоційну допомогу клієнтові, від чого й посилюється незадоволення своєю діяльністю і собою в цілому.

Нами було проведено емпіричне дослідження за допомогою діагностичних методик: «Дослідження синдрому вигорання» (Дж. Грінберг), «Діагностика професійного «вигорання» (К. Маслач, С. Джексон, в адаптації Н. Е. Водопьянної), «Стиль саморегуляції поведінки» (В.І. Моросанова), «Шкала емоційного відгуку» (А. Меграбян, Н. Эпштейн), «Диференціальний тип рефлексії» (Д. Леонтьєв, О. Осіна).

Емпірично виявлено, що більшості психологів – учасників дослідження притаманне емоційне виснаження середнього та високого рівня, у деяких надмірне, що виявляється у спустошенні і знеціненні власних професійних досягнень. Також відмічається закріплення у психологів захисних реакцій деструктивного характеру, що призводить до емоційної закритості. Ззовні описане репрезентується у зниженому емоційному фоні, погіршенні настрою, байдужості. Відповідно, спостерігається зменшення комунікації психолога з оточенням, погіршення стосунків з близькими.

Визначення домінантного стилю саморегуляції поведінки психологів показало, що половина із них має складності з плануванням своєї діяльності у перспективі. Їм властивий низький рівень сформованості моделювання, що обумовлює неадекватність оцінки значущих внутрішніх та зовнішніх умов. Фахівець не здатний помічати свої помилки та виявляти критичне ставлення до власних дій. Вказані прояви ускладнюють діяльність, особливо в разі збільшення її обсягу та виникнення труднощів.

Результати шкал, які характеризують гнучкість та самостійність особистості, демонструють можливості для розвитку тих індивідуально-психологічних властивостей майбутніх психологів, що стане підґрунтям для конструктивного реагування на професійний стрес, який породжує емоційне вигорання. Гнучкість та самостійність на достатньому рівні розвитку обумовлюють адекватне реагування на швидкоплинність умов та зміну подій, успішне розв'язання поставлених завдань в ризикованій ситуації.

Дослідження рефлексивності психологів дало підстави констатувати домінування квазірефлексії, яка виступає специфічною формою психологічного захисту і виявляється у спрямованості уваги на себе, у тенденції до інтроспекції. Тобто це свідчить про зацікавленість у пізнанні самої себе та пошук варіантів власного розвитку у подальшій професійній діяльності.

Зважаючи на отримані дані, констатуємо актуальність підготовки майбутніх психологів до особливостей професійної діяльності в нових умовах – умовах воєнного стану.

Нашими сучасниками напрацьовано арсенал методів профілактики та подолання синдрому емоційного вигорання. Зокрема, Т.В. Зайчикова і Л.М.Карамушка розробили програму профілактики та подолання професійного стресу і вигорання, яка складається з двох компонентів і вміщує систему конкретних прийомів. Першочергово має бути здійснений аналіз професійної

ситуації, а саме: оцінені стрес-фактори та власне реагування на них. Перший компонент передбачає включення когнітивної складової емоційного вигорання, що дає усвідомлення свого емоційного стану та сприяє зниженню впливу стресорів. Друга частина програми спрямована на зміну ставлення до своєї діяльності, її організації та на сприймання професійної ситуації як стресової, що викликає стурбованість, з відповідним розвитком необхідних особистісних якостей.

Водночас введення додаткових освітніх компонентів може бути недостатнім для підготовки студентів-психологів до профілактики емоційного вигорання у майбутній професійній діяльності.

Протягом всього періоду фахової підготовки слід формувати професійну позицію кожного майбутнього психолога.

У фахівця має бути чітке усвідомлення власних індивідуально-психологічних особливостей реагування на стрес-фактори. Це підґрунтя для формування системи конструктивних реакцій на невизначені умови та складні ситуації, що фахівець не лише знає, а й повною мірою використовує при організації власної професійної діяльності.

Надзвичайно важливим є розуміння майбутнім психологом кола своєї професійної компетентності. Тобто не можна бути висококваліфікованим спеціалістом з усіх психологічних проблем всіх клієнтів. І майбутній фахівець має не лише це усвідомити, а й чітко обмежити коло тих проблем, на розв'язання яких буде спрямувати свої зусилля в майбутньому. Це не вирішується спонтанно і за короткий термін підготовки, це тривалий процес, який має пронизувати всі освітні компоненти, що й дасть можливість студенту-психологу визначитися із своєю спеціалізацією.

Окрім професійної готовності до розв'язання певного кола завдань, має бути моральна і психологічна готовність займатися тими проблемами, які гостро поставила війна. Безумовно, заклад вищої освіти ставить перед собою мету підготувати фахівців до роботи з цими запитами клієнтів. Однак сам психолог має чітко усвідомити, чи готовий він брати на себе зобов'язання працювати з так званими «складними» запитами – наслідками насилля, сексуального насилля, полону, тортур, окупації, ПТРС військового тощо. Зараз спостерігається зростання почуття провини у тих психологів, хто не може працювати з даною проблематикою, що є не припустимим, адже може призвести не просто до посилення емоційного вигорання і зниження ефективності роботи в цілому, а й до втрати дорогоцінного часу для своєчасної та доцільної допомоги таким клієнтам.

Вказане не вирішує всіх аспектів поставленої проблеми, а скоріше наголошує на необхідності її обговорення на рівні освітньої діяльності закладів вищої освіти в галузі підготовки психологів.

МАРТИНЮК Ірина Анатоліївна,
*кандидат психологічних наук, доцент,
в.о. завідувача кафедри психології,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України
м. Київ, Україна)*

НОВІ ВИКЛИКИ ДО МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ У ЗВО

Ще з початку ХХІ століття у науковій психолого-педагогічній літературі з питань вищої освіти неодноразово простежувалась думка вчених про необхідність переорієнтації функцій викладачів із трансляції інформації і передачі знань до розвитку умінь студентів вести пошук, відбір та аналіз інформації відповідно до практичних потреб. Це, у свою чергу, зумовлювало затребуваність фасилітативних здібностей науково-педагогічних працівників.

Події останніх років у світі загалом та Україні зокрема внесли свої корективи в організацію освітнього процесу ЗВО: вимушена дистанційна форма роботи у зв'язку з пандемією, гнучкість режиму й форм роботи через небезпеку ворожих обстрілів та тимчасової недоступності звичних джерел інформації.

Екстремальні умови воєнного стану в країні продукують нові виклики до учасників освітнього процесу у ЗВО: бути стресостійкими, здатними до ефективної безпосередньої та опосередкованої комунікації з питань навчання та опанування фаху.

Зауважимо, що екстремальні умови сьогодення українського суспільства, викликають, за нашими спостереженнями, зміни в очікуваннях здобувачів щодо їхньої освіти. Умовно позначимо їх так:

- «життя сьогодні» – я маю отримати те, що мені необхідно вже на цей час, а не колись;

- можливості сприйняти ще раз те ж саме (повернутись до тієї ж інформації) може і не бути, а застосовувати отримані знання доведеться, – тому кожне навчальне заняття чи виконане завдання має бути максимально ефективним;

- «те, що я буду вчити, що мені будуть розповідати, має мені пригодитись, інакше навіщо з такими труднощами я потрапляю на заняття».

Зауважимо також, що у сучасних реаліях попри зростання ролі самоосвіти у студентському віці (що зумовлене як віковими особливостями, так і можливостями інформаційного простору) спостерігаються зміни акцентів у самоосвітній діяльності. Якщо раніше самоосвітню діяльність можна було розглядати як таку, що є додатковою до основного навчального процесу в ЗВО, то зараз весь освітній процес переорієнтовується на самоосвіту здобувачів. Роль викладача при цьому зводиться до того, щоб задати орієнтири й критерії. Зорієнтувати – означає окреслити «що», «де», «спектр варіантів яким чином». Задати критерії – означає вказати, з чого можна роботи висновок, що опанування відбулось вдало.

Вище зазначене є підґрунтям для висновку про те, що удосконалюватись має і методика викладання у ЗВО.

✓ Зокрема, важливо змістити акценти від передачі змісту якоїсь теми до навчання алгоритму її опрацювання.

✓ Подачу орієнтувальної інформації варто організувати таким чином, щоб вона могла бути легко сприйнята та піддана когнітивній обробці.

✓ Надані блоки інформації мають легко вплітатись у «канву» наявних у студентів життєвих знань та знань із фаху.

✓ Кожне заняття має бути максимально ефективним з точки зору опанування нового чи прояснення незрозумілого. З цією метою найефективнішим видається надання можливості усім учасникам заняття бути в ролі суб'єктів, які активно включені в процес відкриття нового. Цього можна досягти, надаючи можливість під час занять аналізувати ситуації професійної практики, «приміряючи» при цьому свої компетенції до необхідних знань і вмінь, що вимагаються нею. І, коли у здобувачів виникає усвідомлення тієї «психологічної відстані», яку треба подолати для вирішення ситуації, з'являтиметься і потреба її заповнити. Ось тоді, під час розбору випадку із практики варто надати інформацію (матеріал, що зазвичай ми подаємо в лекціях). Звідси випливають 3 важливі вимоги до викладача: 1) мати досвід практики у професії, 2) розуміти взаємозв'язок теорії науки і професійної практики, 3) бути цікавим розповідачем.

✓ Відмінність лекційних і практичних занять проявлятиметься у тому, що на лекціях викладач, розповідаючи про випадок із практики, зіштовхує студентів з невідомим, виробляючи в них потребу отримати нові знання; на практичних заняттях викладач задає задачі-ситуації професійної практики, для вирішення яких здобувачам доводиться проявляти самостійно набуті знання.

Автором апробована така методика проведення лекції під час викладання дисципліни «Психологічна допомога особистості в кризових та екстремальних ситуаціях», отримані позитивні відгуки здобувачів.

Етапи заняття за цією методикою у межах згаданої дисципліни умовно можна позначити так: 1) опис випадку із практики – ситуація та запит клієнта; 2) актуалізація опорних знань студентів; 3) окреслення необхідних компетенцій для роботи з такого типу випадками; 4) короткий блок нової інформації; 5) аналіз можливостей застосування інформації до описаного випадку із практики. При цьому етапи 4 і 5 чергуються кілька разів відповідно до запланованого для розбору обсягу інформації. Під час такої роботи студенти перебувають упродовж усієї лекції в суб'єктній позиції, приміряючи на себе роль фахівця.

✓ Повернення значущості друкованих джерел інформації та важливість їх доступності. Останні події і ситуація в країні засвідчують важливе значення друкованої навчальної продукції. Однак ми маємо врахувати, що сучасні молоді люди звикли до читання коротких текстів на різних Інтернет-ресурсах, тому маємо дбати про розміри й організацію текстової інформації в наших посібниках, підручниках. Вбачається доцільним подання тезового викладу

матеріалу, у вигляді таблиць і схем, і поруч організованої блоками текстової інформації, що сприяє глибшому його осмисленню.

✓ Під час навчальних занять чи формулювання завдань самостійної роботи кожне завдання чи блок завдань у межах теми мають бути обґрунтовані для студентів зрозумілою для них мовою і в такій мірі, щоб викликати внутрішню мотивацію до виконання.

Окреслене вище стосується методики навчання у ЗВО в цілому, здобувачів різних освітніх ступенів та різних спеціальностей, у тому числі й психології.

ОМЕЛЬЧЕНКО Людмила Миколаївна,
*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри психології,
Національний університет біоресурсів і
природокористування України
(м. Київ, Україна)*

ФАСИЛІТАТИВНИЙ ПІДХІД ДО ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ

Одним із найголовніших винаходів сучасної епохи є інтернет. Поширення мережі зумовило не тільки процес глобалізації світу – воно спричинило зміну інформації, зокрема таких її властивостей як обсяг, доступність, валідність. Зазначені трансформації детермінували перегляд основних атрибутів освітнього процесу: передовсім постала нагальна проблема оновлення технологій навчання – вони повинні були відповідати запитам здобувачів, зокрема орієнтуватися на той інструментарій, яким послуговувалися студенти в мережі інтернет. Пізніше освітній заклад, а власне педагог, який його уособлював, утратив монополію на наукове знання. Отож навчальна функція педагогічного спілкування зазнала часткового редукування.

Змінився й зміст соціальної ролі педагога: усе частіше його увага переключається з інтерпретації, презентації освітнього матеріалу, що були основою лінійної знаннєцентричної концепції навчального процесу, на активізацію освітньо-професійної діяльності студентів, відбувається перехід від монологічної форми педагогічної діяльності до діалогічної освітньої взаємодії.

Професійна педагогічна діяльність у нинішньому часі спрямована на пошук шляхів та способів наукової підтримки самостійних досліджень студентів, створення умов для особистісно-професійного зростання здобувачів, формування їхніх внутрішніх мотивів до самоосвіти, саморозвитку, самореалізації. А отже, освітнє спілкування набуває форм суб'єкт-суб'єктного, особистісно орієнтованого.

Не меншої значущості набуває й проблема організації групової освітньої взаємодії студентів, нагальність якої спричинена мобільністю здобувача, його потребою активно взаємодіяти в межах глобального полікультурного світу.

Усе зазначене створило підґрунтя для активної реалізації фасилітативної функції освітнього спілкування. Головним завданням педагога у її межах є забезпечення можливості студента в самовираженні, сприяння прояву його позитиву в освітній діяльності. Фасилітація освітньої взаємодії передбачає сформованість у викладача здатності до пізнання особистості здобувача; наявність у нього вміння надавати допомогу студентові в процесі входження в комунікацію, сприяти самоствердженню здобувача, розвитку його морально-духовної сфери; уміння демонструвати відкриту позицію в спілкуванні; здатності до обміну емоціями, сенсами, діями.

Аналізуючи основні чинники освітньої фасилітації, відомий психолог-гуманіст К. Роджерс насамперед виокремлює:

- конгруентність – здатність педагога бути самим собою;
- безоцінювальне прийняття особистості здобувача: не відмова від оцінювання його діяльності – прийняття особистості студента як цінності, незважаючи на те, що вона може бути не ідеальною, зокрема й в освітній діяльності;
- емпатійність викладача: здатність розуміти емоційного стану іншого, співчувати, співпереживати йому, що є основою налагодження міжособистісних стосунків, зокрема й у спілкуванні педагога зі студентом [1].

Отже, педагогічна фасилітація – орієнтована на створення особливої психологічної атмосфери освітньої взаємодії, що уможливорює та спрощує прояв особистісної активності здобувача. Це суб'єкт-суб'єктний процес, у якому відбувається взаємовплив педагога та студента: педагог пропонує студентові способи організації освітнього простору, однак остаточне рішення про метод, технологію педагогічної взаємодії, зміст освітнього матеріалу ухвалюється шляхом продуктивного діалогу усіх учасників освітнього процесу. Звідси – фасилітативний вплив відбувається не лише на здобувача, а й на педагога. Фасилітація як процес передбачає полегшення освітнього процесу, підвищення його продуктивності, взаєморозвиток педагога та студента як рівноправних партнерів освітнього процесу.

Література

1. Роджерс К. Вопросы, которые я бы себе задал, если бы был учителем. Электронный ресурс. URL: <http://surl.li/dqrf5> (дата звернення 10.01.2022).

СКРИПКІН Олег Григорович,
*кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології,
Державний торговельно-економічний
університет
(м. Київ, Україна)*

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ВИКЛАДАЧЕМ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕХНІКИ В СУЧАСНИХ ВІТЧИЗНЯНИХ УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

У наш час в умовах економічних відносин і жорсткої конкуренції на ринку праці особливе значення мають знання, навички та досвід. Фахівець ХХІ століття – це людина, яка вільно володіє сучасними інформаційними технологіями, постійно підвищує і вдосконалює свій професійний рівень. Придбання нових знань і навичок, практично корисних і застосовуваних у роботі в епоху інформаційного суспільства значно розширює можливості самореалізації і сприяє кар'єрному зростанню.

Саме тому освітній процес як організоване закладом освіти здобування здобувачем освіти відповідного рівня освіти в інституційній формі, що відбувається за освітньою програмою в спеціально створеному освітньому середовищі із встановленими властивостями в сучасних умовах висуває додаткові вимоги до особистих якостей та професійних вмінь основного суб'єкта цієї діяльності – викладача (тьютора), формує ряд відносно нових на вітчизняних теренах запитів до його педагогічної майстерності. Одним із таких запитів, визначеним, зокрема, як стрімким розвитком інформаційних технологій, так і регулярними змінами форми навчання у вітчизняному освітньому процесі через пандемію COVID-19 та українсько-російську війну є вміння успішно реалізовувати свою педагогічну техніку під час дистанційного навчання слухачів.

Загальну структуру педагогічної майстерності (за І. А. Зязюном) складають наступні елементи:

1. Педагогічна спрямованість особистості викладача (особистісні ціннісні орієнтації, орієнтації на засоби педагогічного впливу, на особистість вихованця і навчальний колектив, на цілі педагогічної діяльності).

2. Професійне знання (предмета, методики його викладання, теоретичних основ педагогіки і психології).

3. Здібності до педагогічної діяльності (комунікативні – повага до людей, доброзичливість, товаристськість; перцептивні – професійна передбачуваність, емпатія, педагогічна інтуїція; динамічні – здатність до вольового впливу і логічного переконання; емоційно-почуттєві – здатність володіти собою і вибудовувати педагогічну дію на позитивних почуттях; оптимістичне прогнозування тощо).

4. Педагогічна техніка як форма організації поведінки викладача, що ґрунтується на двох групах умінь:

- уміння володіти собою – поставою, мімікою, жестами, пантомімікою; керувати емоційними станами – знімати зайве психічне напруження, викликати стани творчого самопочуття; володіти технікою мови – дихання, голосоутворення, дикція, темп мовлення;

- вміння співпрацювати з кожним учнем і всім класом (студентом і начальною групою – авт.) у процесі вирішення педагогічних завдань – дидактичних, організаторських, контактної взаємодії, стимулювання діяльності вихованців тощо [1, с. 29-30].

У галузі педагогічної техніки надзвичайно важливим поняттям при цьому виступає поняття «педагогічного впливу» як процесу організації певної педагогічної обстановки, в якій у студентів на основі відповідних їх фізіологічних і психологічних закономірностей з'являються нові думки й почуття, мотиви, що спонукають їх до гарних, соціально схвалюваних вчинків, подолання своїх вад. Внаслідок цього формуються характерні взаємовідносини між студентом з одного боку, вихователем і колективом – з іншого, що власне і створює певний виховний ефект [2, с. 63].

З огляду на особливості дистанційної форми навчання можна об'єктивно свідчити про те, що викладач в таких умовах на відміну від аудиторної форми виявляється практично позбавленим або обмеженим у можливості реалізовувати в ході навчальних занять зі студентами деякі свої важливі педагогічні уміння, що призводить до погіршення якості виконання ним поставлених педагогічних завдань.

Зокрема, за умов відсутності безпосереднього контакту зі студентами, живого аудиторного включення обмежується можливість викладача реалізовувати контактну взаємодію з ними, застосовувати деякі прийоми привертання та підтримання їх уваги (зміна дистанції, ракурсу подання голоса як слухового збудника тощо). Статичне розташування викладача відносно студента (не екрані комп'ютера, ноутбука чи смартфона) пришвидшує настання в останнього монотонії, що безумовно негативно відображається на якості засвоєння останнім навчальної інформації.

З іншого боку, на якість виконання викладачем поставлених педагогічних завдань під час дистанційного навчання впливає й зниження сумлінності самих студентів по відношенню до освітнього процесу, яке може проявлятися у такому:

1. Студенти вітчизняних закладів вищої освіти, особливо столичних досить часто вимушені влаштовуватися на роботу, щоб заробляти кошти на існування та сплату за навчання. Зазначене призводить до зниження частоти відвідування навчальних занять або «умовної» присутності на них (під час перебування на роботі, пересування до її місця чи в зворотньому напрямку). Дистанційна форма навчання при цьому лише поглиблює проблему, створюючи в деяких студентів хибне відчуття неважливості освітнього процесу та власної вседозволеності на цьому фоні.

2. Часто відбуваються запізнення на заняття внаслідок формування у деяких студентів хибного уявлення про те, що навчальне заняття, яке проводиться дистанційно, є не настільки значущим. Дане явище також часто поєднується із тим, що у студента створюється ще одне помилкове уявлення на кшталт «долучитися до дистанційного заняття можна легше й швидше, ніж з'явитися на аудиторне – отже, не варто приділяти значної уваги необхідності вчасного долучення до нього».

3. Оскільки сам дистанційний формат дещо обмежує можливості викладача щодо організаційно-дисциплінарного контролю заняття, деякі студенти користаються цим і додатково дозволяють собі поведінкові вільності. В ході заняття це може проявлятися ними у прийнятті вільних поз, лежанні в ліжку, недотриманні певного дрес-коду, відкритому прийманні їжі чи палінні, ігноруванні необхідності ведення конспектів, відлучках від екранів (що є рівноцінним самовільному залишенню навчальної аудиторії), а у разі спроб викладача обмежити прояви таких явищ – намаганні відмкнути відео- й аудіозв'язок з метою уникнення контролю з його боку.

Варто згадати про ще один фактор, який має місце на вітчизняних теренах та також негативно впливає на повноту реалізації викладачем комплексу заходів педагогічного впливу під час заняття – недостатню якість інтернет-зв'язку в комунікаційних пристроях деяких студентів, що призводить до регулярного від'єднання деяких студентів від онлайн-заняття або критичного зниження їх можливості сприймати навчальну інформацію.

Внаслідок усього наведеного викладач вимушений витратити дорогоцінний ресурс, навчальний час на здійснення додаткових заходів виховного впливу з метою підтримання належного рівня певної педагогічної обстановки, на очікування долучення або повторного під'єднання студентів до заняття, повторне доведення/роз'яснення пропущеної ними навчальної інформації тощо.

Зазначена комплексна проблема безумовно вимагає від вітчизняного викладача-професіонала в рамках реалізації педагогічної техніки перегляду свого сталого набору доцільних педагогічних засобів, адаптації їх до умов дистанційного навчання, ситуативного надання переваг певним їх видам, а інколи навіть створення нових прийомів і методик.

Література

1. Педагогічна майстерність: Підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін.; За ред. І. А. Зязюна. К., СПД Богданова А. М., 2008. 376 с.
2. Пихтіна Н. П. Основи педагогічної техніки. К., Центр навчальної літератури, 2019. 316 с.

ШЕВЦОВА Олена Михайлівна,
*кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України
(м. Київ, Україна)*

ПРАКТИКА РОЗВИТКУ АУТОПСИХОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ: МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ

Для майбутніх психологів набуття високого рівня розвитку аутопсихологічної компетентності у цілому та окремих її складових є основою досягнення професіоналізму. Високий рівень розвитку аутопсихологічної компетентності дозволяє майбутньому фахівцеві у складних професійних ситуаціях упорядкувати, оцінювати, контролювати, корегувати власну довільну активність, що у свою чергу сприятиме зростанню фахової майстерності психолога [1].

Відтак проблема цілеспрямованого розвитку аутопсихологічної компетентності майбутніх психологів на етапі їх професійної підготовки потребує системних і систематичних психорозвивальних впливів, обумовлених методичною та науковою обґрунтованістю.

Оскільки аутопсихологічна компетентність майбутніх психологів розглядається як інтегроване особистісне утворення [2], що вміщує складні мотиваційно-ціннісний, когнітивний, емоційно-оцінний, регулятивно-поведінковий компоненти, то й її розвиток потребує методично вивірених заходів в межах навчальної діяльності у закладах вищої освіти. Включення в освітні програми майбутніх психологів практико орієнтованих навчальних дисциплін, зокрема таких курсів як «Психологія особистості», «Психологічна корекція», «Клінічна психологія», «Психологічна допомога в кризових та екстремальних ситуаціях», «Основи психологічного консультування», «Основи психотерапії», «Психологічна допомога», «Практикум консультування» тощо, звичайно полегшують завдання позитивного розвитку аутопсихологічної компетентності студентів саме насиченістю навчальними вправами і прийомами, спрямованими на професійну саморефлексію майбутніх фахівців. Однак такі професійно-розвивальні дисципліни переважно включені у навчальні плани старших курсів бакалаврату або викладаються лише на другому освітньому рівні – в магістратурі. Проте набувати розвитку таких результативних компонентів аутопсихологічної компетентності як самомотивованість, самоусвідомлення, саморозуміння, самооцінка, самоцінність, самоповага, самоприйняття, аутосимпатія, самоконтроль, внутрішній суб'єктивний контроль, самовпевненість, самоорганізованість, самоефективність тощо, студенти-психологи мають з перших днів входження у професійно-навчальну діяльність.

Відтак пропонуємо задля позитивного розвитку аутопсихологічної компетентності майбутніх психологів реалізовувати у програмах професійної

підготовки, починаючи з першого курсу бакалаврату, елементи акмеологічних технологій з включенням діагностичного, інформаційно-сміслового, розвивального, проєктивного і прогностичного змістовно-функціональних блоків [3].

Практика пілотного впровадження елементів акмеологічних технологій в навчальний процес студентів-психологів 1-2 курсів бакалаврату засвідчує:

психодіагностичний, інформаційно-смісловий та розвивальний блоки сприяють підвищенню самоусвідомлення професійних прагнень і перспектив, високій диференційованості уявлень про себе як суб'єкта професійної діяльності, конгруентності образу «Я-професіонал», набуттю навичок самоаналізу і саморозуміння, підвищують інтерес, повагу і прийняття себе, професійна самооцінка наближається до рівня позитивної адекватної, розвивається інтернальний локус контролю у професійній діяльності, набуваються уміння і навички саморегуляції та самоконтролю тощо;

проєктивний блок сприяє формуванню позитивного професійного іміджу через самотворення образу «Я-професіонал-ідеальне», розвивається спрямованість на найближче майбутнє кар'єрне зростання;

прогностичний блок сприяє зростанню здатності до психологічного моделювання професійно-особистісного саморозвитку, високій суб'єктній залученості до таких процесів майбутніх фахівців.

Література:

1. Шевцова О. М. Аутопсихологічна компетентність як фактор особистісно-професійного розвитку майбутніх психологів. *Психолого-педагогічні особливості розвитку особистості в освітньому просторі*: зб. тез доп. Всеукр. наук.-практ. конф., 17-18 травня 2017 р., Мукачєво. Мукачєво, 2017. С. 188-190. Режим доступу:

https://www.researchgate.net/publication/332936315_Autopsihologicna_kompetentni_st_ak_faktor_osobistisno-profesijnogo_rozvitku_majbutnih_psihologiv

2. Шевцова О. М. Розвиток аутопсихологічної компетентності магістрантів-психологів на етапі професійної підготовки. *Теоретичні та практичні аспекти підготовки психологів у закладах вищої освіти*: матеріали II Всеукр. наук.-практ. вебінару з міжнар. уч. (24 лютого 2022 р., м. Київ). К., 2022. С. 78-80.

https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u178/vebinar_24.02.22_zbirnik.pdf

3. Шевцова О. М. Розвиток аутопсихологічної компетентності майбутніх фахівців соціономічної сфери засобами акмеологічних технологій. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*: зб. наук. праць. Вип. 2. Т. 2. Херсон, 2018. С. 114-119. Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/332934740_DEVELOPMENT_OF_AUTO_PSYCHOLOGICAL_COMPETENCIES_OF_FUTURE_SOCIONOMICS_SPECIALISTS_THROUGH_APPLICATION_OF_ACMEOLOGIC_TECHNOLOGIES

ВЗАЄМОДІЯ З ІНОЗЕМНИМИ ЗАКЛАДАМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ТРУДНОЇ ТА ЗДОБУТКИ

ГАССАБ Оксана Володимирівна,
*асистент, аспірант, кафедри
психології,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України
(м. Київ, Україна)*

КОРПОРАТИВНА КУЛЬТУРА ЗВО ТА ЇЇ ОСОБЛИВОСТІ

Проблематика дослідження поняття корпоративної культури, у тому чи іншому контексті її складного та багатогранного змісту, є одним з актуальних напрямів в організації наукових пошуків. Відзначимо неабияку значущість проблематики формування та розвитку корпоративної культури для практичної площини організаційного розвитку загалом. Корпоративна культура – це система цінностей та переконань, які розділяє кожен працівник, передбачає його поведінку, обумовлює характер життєдіяльності організації.

На нашу думку, корпоративна культура повинна розглядатися не лише як фактор впливу на ефективність діяльності організацій у стратегічній перспективі, а у тому числі і в контексті її структурної єдності з системою організаційного розвитку, яка, у свою чергу, дає змогу забезпечити відповідне підґрунтя для зростання та зміцнення підприємств у довготривалій перспективі, що означає для організації переродження на етапі старіння, а не смерть.

Дослідження корпоративної культури загалом є складним, суперечливим та багатогранним явищем. Кожна організація, яка прагне процвітання, формує свою, відмінну від усіх, корпоративну культуру. Адже саме вона дозволяє організації стати впізнаваною для клієнтів, партнерів, і співробітників. Саме вона формує систему відносин у професійній групі, відображає цілі та цінності організації, дисциплінує співробітників, допомагає в досягненні і підтримці високої репутації фірми в діловій сфері.

Цікавою є тема прояву корпоративної культури на рівні вищого навчального закладу. Фактично в діяльності навчального закладу має місце складне переплетіння цінностей. Під корпоративною культурою вищого навчального закладу слід розуміти сукупність усталених у межах організаційного простору ЗВО норм і правил поведінки між учасниками соціальних комунікацій, тобто між суб'єктами та об'єктами навчально-виховної діяльності, а також культуру міжособистісних стосунків, тобто втілення «духу вищого навчального закладу», коли всі співробітники – від керівників до виконавців – чітко усвідомлюють завдання організації і докладають максимум зусиль для їх реалізації [1].

Вивчаючи тему корпоративної культури, корпоративну культуру саме університету можемо визначити як: ступінь його високої репутації, імідж,

створюваний в умовах конкуренції. Окрім того, цікавими, на нашу думку, є ряд таких дефініцій:

- це система цінностей та принципів, які поділяються і підтримуються членами університетської спільноти, яка об'єднує в собі професійну, організаційну, правову, економічну, комунікативну, інформаційну, екологічну, моральну культуру, а також елементи освітянської та студентської субкультури, що реалізуються через відповідні традиції, переконання, етичні норми та звичаї [3];

- це система цінностей, уявлень, понять, переконань, звичаїв, традицій, етичних норм які поділяються членами університетської спільноти;

- це цілісна система унікальних ідентифікуючих ознак, в основу яких покладено цінності, які визначають філософію його діяльності, ідею та місію, формують традиції, норми і стилі, способи службових та міжособистісних взаємовідносин, поведінку студентів і співробітників, що відображає рівень досконалості, добропорядності та привабливості університетського бренду в сучасному соціокультурному та науковоосвітньому просторі [2].

Корпоративна культура університету має об'єднувати в собі професійну, моральну, організаційну, правову, економічну, етнічну, комунікативну, естетичну, екологічну, інформаційну культуру та включати в себе, у тому числі, і студентську комунікативну субкультуру [2].

Вивчення літератури, дослідження і спілкування із учасниками навчального процесу у вищому навчальному закладі, показали, що основні критерії корпоративної культури ЗВО такі:

– стаж і досвід роботи у сфері освіти, а також авторитет серед представників наукової спільноти та громадськості. Тобто значимими будуть: період існування вищого навчального закладу, його історія; також наявність достатньої матеріально-технічної бази і ґрунтовних наукових досліджень; професорсько-викладацький склад;

– репутація та професіоналізм керівництва, а також перспективи розвитку університету та його співробітників. Розшифруємо: стабільність та відкритість адміністративної ланки, наявність діалогу між усіма учасниками навчального процесу: керівництво ЗВО - студенти-їх батьки, або опікуни -науково-педагогічні працівники. Окрім цього важливою буде наявність можливості наукової реалізації, як для студентів так і для викладачів, тобто можливості розвивати свою наукову кар'єру не тільки в альма-матер, а і наявність у ЗВО міжнародних програм для підвищення кваліфікації;

– попит з боку роботодавців на випускників вищого навчального закладу та їх конкурентоспроможність на ринку праці з прийняттям до уваги рівня заробітної плати та можливості до кар'єрного зростання, з одного боку, а з іншого – наявність затребуваного рівня soft та hard skills після закінчення ЗВО, а також мова йде про освітньо-трудоий потенціал, оскільки його складовими є як досягнення співробітників навчального закладу, так і студентів;

– ставлення професорсько-викладацького складу до студентів, здобувачів вищої освіти – наявність діалогу, професійної взаємодії та

можливості для обміну ідеями між науково-педагогічними працівниками і здобувачами;

– думка студентів про організацію навчального процесу, рівень викладання – загальний настрій по відношенню до навчального процесу, який панує у вузі, а також всі стереотипи та інформація від «сарафанного радіо»;

– місцезнаходження ЗВО та його зовнішнє і внутрішнє оформлення - дуже важливо, щоб варіантів як добратися до навчального закладу було кілька. Важливою також є інфраструктура навчального закладу: матеріально-технічне оснащення, наявність спеціальних засобів (наприклад, пандуси) для вільного переміщення людей з особливими потребами. Окрім того, має бути баланс між навчальними приміщеннями та місцями відпочинку;

– професіоналізм співробітників вузу у роботі із засобами масової інформації щодо просуванні послуг університету. Наявність добре розробленого бренду вищого навчального закладу і готовність працівників транслювати ці постулати;

– відкритість та інтегрованість навчального закладу – це можливість вільної взаємодії будь-кого із ЗВО [1].

На нашу думку, саме корпоративна культура долає консерватизм, негативні тенденції і стереотипи завдяки поєднанню менеджерського стилю керівництва з вимогами навчально-виховного процесу.

Корпоративна культура, як засвоєю сутністю, так і, особливо, змістовно, є невичерпним гуманістичним потенціалом, який у концентровано-узагальнюючому вигляді можна уявити у двох рольових іпостасях: ціннісно-світоглядній та поведінково-практичній. Тому корпоративна культура здійснює мобілізуючий ефект, спрямовуючи учасників організації на досягнення загальних цілей. Корпоративна культура забезпечує максимальний інтеграційний ефект, при якому можливості і потенціал організації значно перевищують суму потенціалів окремих її елементів. Це досягається завдяки тому, що в межах корпоративної культури інтереси, цінності і прагнення кожного із членів організації збігаються із загально корпоративними цінностями.

Література

1. Бондарчук О. І. Соціально-психологічні основи особистісного розвитку керівників загальноосвітніх навчальних закладів у професійній діяльності : монографія. Київ: Наук. світ, 2008. 318 с.

2. Карамушка Л. М. Психологічні основи управління змінами в освітніх організаціях: навчально-методичний посібник. Біла Церква : КОШОПК, 2008. 76 с.

3. Технології роботи організаційних психологів: навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. та слухачів ін-тів післядиплом. освіти / За наук. ред. Л. М. Карамушки Київ: ІНКОС, 2005. 366 с.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВНУТРІШНЬОЇ (В МЕЖАХ УКРАЇНИ) АКАДЕМІЧНОЇ МОБІЛЬНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВИХОДУ

ПОЛУНІН Олексій Васильович,
*доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психології,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України
(м. Київ, Україна)*

МОБІЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ: ДОСВІД, ПИТАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Мобільність науковців має давні традиції в Європі. В німецькомовному просторі здавна було прийнято починати освіту в одному університеті, продовжувати в іншому й завершувати в третьому. Ця традиція вплинула й на мобільність науковців, які протягом своєї кар'єри могли переїздити з одного університету до іншого. Переїздили вони як в пошуках більш сприятливих умов для дослідницької роботи, так і кращих умов для життя.

Разом з тим європейські університети в особі адміністрації активно спонукають до мобільності науковців, пропонуючи кращі умови, а отже й створюючи підґрунтя для переїзду. Наприклад, в Цюріхському університеті на 2003 рік з дев'яти кафедр психології вісім посідали професори з Німеччини, а одну кафедру очолював австрійський професор. І тільки юніор-професуру (в неповному сенсі кафедру) посідав молодий перспективний швейцарський психолог. До того ж діє конвенційна норма, що бажано запрошувати професорів з інших університетів. Це запобігає формуванню містечкових «гуртків» кар'єрної взаємопідтримки. На думку європейської університетської спільноти, місцеві «гуртки» кар'єрного росту, не є продуктивними в науковому сенсі, а також несуть корупційні ризики. Переглядаючи біографії нинішніх колег з німецькомовного простору як доказ відкритості до мобільності можна нерідко побачити рядок «запрошення до університету X на посаду професора», а далі можуть бути слова «відхилено» або «прийнято». Навіть в радянську добу провідні, столичні університети могли запрошувати до себе професорів та науковців з регіональних університетів. Яка ж ситуація з мобільністю в Україні?

Внутрішня мобільність.

Для чого потрібна внутрішня мобільність? Традиційно в сучасному європейському університеті з метою підготовки науково-педагогічних працівників мобільність в середині країни починається на етапі аспірантської підготовки. На аспірантському рівні мобільність полягає: (1) в переїзді в інший університет з метою проведення досліджень і написання дисертації та (2) системна участь в фахових конференціях в межах країни. Беручи участь в наукових очних конференціях, молоді фахівці (а) встановлюють особисті контакти, (б) вчаться комунікації в фаховому середовищі, (в) безпосередньо

знайомляться з основними напрямками досліджень за своєю тематикою, з географією досліджень, та з представниками дослідницьких шкіл. Це запобігає кадровому «застою» та полегшує міграцію фахівців в країні по мірі їх кар'єрного зростання. Щоб зрозуміти як в сучасній Україні протягом останніх 30 років реалізується внутрішня мобільність аспірантів можна придивитись до практично нульового фінансування їхньої участі в конференціях та їхніх досліджень в різних куточках нашої країни.

Внутрішня мобільність досвідчених науковців, доцентів та професорів, забезпечує: (а) обізнаність з актуальною тематикою наукової роботи в різних закладах, (б) підтримання особистих контактів як основи наукової співпраці та підготовки спільних проектів. За традиціями, які мають місце в німецькомовних та скандинавських країнах внутрішня мобільність забезпечується базовим фінансуванням кафедр з боку університету. Нажаль, в Україні за останні тридцять років можна констатувати інституційне блокування внутрішньої мобільності науковців. Більш того, сучасний український університет не вкладає кошти в свій науково-педагогічний персонал, а й подекуди використовує приватні ресурси у свого ж персоналу.

Міжнародна мобільність.

На сьогодні існує ціла низка можливостей для закордонного навчання, стажувань та для проведення досліджень. Для бакалаврів програми з навчання пропонуються в більшості випадків закордонними університетами або фундаціями. Більш широкою є підтримка з боку західних фондів навчання й стажування для магістрів, де особливо великою кількістю програм підтримки вирізняються європейські країни. Ще більш широкий спектр програм для стажування й навчання аспірантів закордоном, але знову ж таки переважно за рахунок західних фондів, а не української держави. Досить велика кількість програм пропонується західними фондами для проведення досліджень молодими науковцями. Для зрілих науковців ця кількість програм вже істотно зменшується. Низка західних фондів взагалі не передбачають програм з метою підтримки професорсько-викладацького складу з України. Виключення почали робитись хіба що в сьогоднішні дні війни, але знову ж для тих, хто покинув Україну. Нажаль, практично відсутні адекватні програми фінансовані з боку України.

Який досвід набуває український науковець, займаючись дослідженнями закордоном? Цей досить багатовимірний досвід. Розглянемо деякі аспекти. Звертають на себе увагу розбіжності в організації роботи в закладах вищої освіти та в науково-дослідних інститутах в Україні та закордоном. Ця розбіжність починається з *організації робочого місця* як науковця, так і науково-педагогічного працівника. Впадає в очі дотримання діючих на заході норм щодо площі робочого приміщення в розрахунку на одну особу, щодо забезпечення комп'ютерною технікою кожного наукового працівника, і при цьому йдеться про забезпечення працівника комп'ютерами в тій кількості, яка потрібна для роботи. Подекуди це може бути й три комп'ютери. Звісно, йдеться про повне забезпечення канцтоварами, включно з папером, як необхідним мінімум для виконання робочих функцій науковцем. Цей рівень давно досягнуто й окремими країнами в Африці.

Помітною стає розбіжність у *ставленні до наукової діяльності*. Йдеться про фінансування експериментальної роботи, про наявність устаткування відповідно до дослідницьких інтересів науковця, наявність фінансування для утримання устаткування в належному стані, та експлуатаційних витрат. Нажаль, в Україні втрачено навіть радянській рівень матеріально-технічного і фінансового забезпечення наукової роботи.

Іншим чинником, який істотно впливає на наукову діяльність в університеті, є педнавантаження. Порівняно навіть з польськими університетами українські колеги мають в три рази вище педагогічне навантаження. Наприклад, професор у Варшаві має 180 годин на рік, тоді як його український колега 550-600 годин, а то й 800 годин, щоб додатковими годинами компенсувати низьку зарплату. Такий підхід до нормування часу за пару років перетворює будь-якого науковця-дослідника у читача лекцій.

Окремо слід згадати недеklarативну *самостійність західних науковців* щодо вибору тематики досліджень. Звісно, й в Україні існує ця свобода вибору індивідуальних досліджень. Часто це неоплачувані і матеріально не забезпечені ініціативні дослідження науковців. Попри відсутність системного матеріально-грошового забезпечення таких досліджень з боку університету, університет не просто очікує наявність таких ініціативних дослідницьких тем, але й включає їх у свої звіти з наукової роботи.

Після стажування в західних університетах впадає в око й українська практика *організації конференцій кафедр*. Кафедри навіть у відомих західних університетах першої та другої сотень світового рейтингу не організують конференції. Чим же потужніші за них українські кафедри, які не мають ні належних приміщень, ні фінансування, ні дослідницької бази, ні західного балансу між викладацькою і науковою діяльністю, але беруться за організацію конференцій, та ще й міжнародних? Чи не маємо ми тут справу з імітацією, яка сьогодні картою «у нас все добре» прикриває ризики для майбутнього української науки?

В західних університетах провідні науковці, як правило, не посідають керівних посад на факультеті чи в університеті, окрім як завідування кафедрою чи керування відділом. Має місце функціональне розмежування адміністративної і наукової функцій. Гарні менеджери як на факультетському, так і університетському дуже цінуються, бо вони забезпечують успішну життєдіяльність університету. Але їхній владний ресурс не змішується з науковим авторитетом професорсько-викладацького складу.

Звертає на себе увагу й *відсутність виховної функції* в західних університетах. З моменту набуття студентами повноліття, а отже й їхньої повносправності як громадян, хто і на яких підставах має право виховувати австрійського, данського, німецького, швейцарського, шведського студентів? Постановка питання про виховну функцію професорсько-викладацького персоналу університету в розмові із західними колегами викликає подив, бо (1) переводиться в формат «на яких підставах громадянин А буде виховувати рівноправного йому громадянина Б», та (2) це не є сенсом роботи професорсько-викладацького складу. Звісно, підчас війни ще можна зрозуміти

наявність виховних функцій в українських ВНЗ, але в мирний час вони виглядатимуть сумнівно і не тільки з етичної, а й з правової точки зору.

Помітними є й розбіжності щодо процедури затвердження тем дисертацій. В цей процес включено вузькопрофільних фахівців кафедри чи факультету, і точно це не спосіб марнування часу вченої ради університету.

Звертає на себе той факт, що в розвинутих західних країнах (Нідерланди, Німеччина, Австрія, Швейцарія, Швеція) психологів однією кафедрою не готують. Залежно від потужності університету навіть кафедр загальної психології може бути дві. НАЗЯВО рано чи пізно зрозуміє цей аспект реальності, тому до нього треба готуватись вже сьогодні.

Висновки.

Розбіжність в традиціях та цінностях в керуванні науково-дослідними інститутами, університетами та вищою освітою як системою створює підґрунтя для певної неадекватності зібраного закордонного досвіду наукової діяльності для прямого застосування по поверненню в Україну.

На шляху до гармонійної інтеграції в європейський науковий та освітній простір нас чекає трансформація ціннісних орієнтацій та багато практичних завдань організаційного характеру. В першу чергу йдеться про відхід від дискрепантності між деклараціями і повсякденною діяльністю в науковій і освітній сферах. У нас попереду перехід від декларативного людиноцентризму до людиноцентризму як форми повсякденного буття, зміна ставлення до професорсько-викладацького складу та до науки як специфічної сфери діяльності, яка передбачає забезпеч

ПІДГОТОВКА ПСИХОЛОГІВ В УМОВАХ ВІЙНИ: ВИКЛИКИ, ЗАВДАННЯ, РЕСУРСИ ДЛЯ НОВИХ ДОСЯГНЕНЬ

МИРОНЕЦЬ Сергій Миколайович,
*доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри психології,
Державний торговельно-економічний
університет
(м. Київ, Україна)*

ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ ДО СТРЕСУ В УМОВАХ ВІЙНИ

Як екстремальні, так і надзвичайні ситуації можуть стати психотравмівними для тих, хто їх переживає. Психотравмівна ситуація (подія) – це будь-яка особисто значуща ситуація (явище), що має характер патогенного емоційного впливу на психіку людини і може, у разі недостатньої сформованості захисних психологічних механізмів, зумовити психічні розлади [Л. Царенко, 2018].

Як зазначає українська психологиня В. Корольчук «Широко відомі в нашій країні фізіологічні уявлення про стрес Г. Сельє в даний час – скоріше

надбання історії, ніж сучасні наукові дані. Знання про структуру стресу, насамперед психологічні, наслідки його впливу значною мірою змінилися й ускладнилися. Це стосується як визначення самого поняття стресу, так і його похідних, наприклад способів подолання стресу (копінгу), а також методів їхньої психодіагностики (оцінки) і психологічного впливу на безпосередні і віддалені наслідки стресогенних розладів в пост травматичний період [В. Корольчук, 2007].

Про те, що граничні психічні навантаження на психіку особистості викликають або сприяють появі різних психічних розладів, було відомо давно. Однак дотепер залишається недостатньо зрозумілим, чим є такі події: причиною чи тільки пусковим фактором подальших розладів; чим можна пояснити варіабельність реакцій на стрес; чому одні люди швидко реагують формуванням психічних або соматичних розладів, а інші залишаються резистентними до стресу або здатні отримати з нього корисний досвід.

Більшість досліджень проблем стресостійкості, як вітчизняних, так і закордонних вчених, присвячені переважно тематиці: теоретичній, дослідницькій, діагностичній або питанням психологічного втручання. Такий підхід може утруднювати розуміння їхнього взаємозв'язку і нерідко призводить до науково необґрунтованого вибору, наприклад діагностичного або психотерапевтичного підходів (М. Корольчук, Ю. Олександровський, 1996; М. Перре, 2004, Р. Лазарус, 1993 та ін.).

З 24 лютого 2022 року триває військова агресія з боку російської федерації проти України. За таких умов ми можемо відчувати стрес та глибокі переживання, страх, тривогу, як за себе, так і за близьких та рідних.

Мимоволі почали збуватися пророчі слова відомого американського політика, колишнього кандидата в президенти США Леоніда Ларуша, інтерв'ю з яким було опубліковано 15 березня 2014 року в Pres TV (Іран), «... ситуація в Криму – частина всього сценарію, тобто сценарію Третьої світової війни, Термоядерної третьої світової війни, яка може виникнути сьогодні, завтра, на наступному тижні...» [С. Миронець, 20017].

До найбільш відомих сучасних моделей стресу можемо віднести :

Генетико-конституціональна теорія. Суть теорії зводиться до того, що здатність організму чинити опір стресу залежить від зумовлених захисних стратегій функціонування незалежно від поточних моделей схильності до стресу. Базується на ефектах взаємодії спадкових і зовнішніх чинників середовища. Згідно цієї концепції допускається взаємовплив сприяючих чинників і несподіваних, сильних дій на розвиток реакції напруги і як наслідок його, – стресу.

Когнітивна теорія стресу. Пов'язана з ім'ям відомого вченого Р. Лазаруса. Основу теорії складають положення про роль суб'єктивної пізнавальної оцінки загрози несприятливої дії і власних можливостей в подоланні стресу. При цьому загроза розглядається як стан очікування суб'єктом шкідливого, небажаного впливу зовнішніх умов і стимулів.

Велике значення має когнітивна оцінка, що детермінує взаємодією особових чинників індивіда з тими стимулами середовища, з якими він стикається.

Когнітивна теорія стресу ґрунтується на положеннях про провідну роль в розвитку стресу:

- психічного відображення процесів і явищ навколишньої дійсності та їх суб'єктивної оцінки;

- пізнавальних процесів перетворення інформації з урахуванням значущості, інтенсивності і невизначеності подій;

- індивідуальних відмінностей реалізації цих процесів і в оцінці суб'єктивної небезпеки, шкідливості стимулів, міри їх загрози.

Когнітивна теорія стресу відбиває уявлення про те, що:

- по-перше*, взаємодія людини і середовища в певних адаптаційних умовах постійно піддається зміні;

- по-друге*, для того, щоб взаємозв'язок між цими змінними був стресовим, має бути зацікавленість, висока мотивація в досягненні результатів;

- по-третє*, стрес виникає тоді, коли людина оцінила, що зовнішні і внутрішні вимоги викликають надмірну напругу сил або перевершують його ресурси.

Оскільки людина, намагається змінити те, що є для неї небажаним або недосяжним, то стрес необхідно розглядати як динамічний процес, а не як статичний стан. Психічний стан людини постійно змінюється залежно від різних умов середовища [С.Миронець, 2022].

До більш пізніх «сучасні моделей стресу» належать:

Психодинамічна модель. Базується на положеннях З. Фрейда, який у своїй теорії описує два типи звикання і прояву тривоги (занепокоєння):

- тривога, що сигналізує виникає як реакція передбачення реальної зовнішньої небезпеки;

- травматична тривога, що розвивається під впливом несвідомого, внутрішнього джерела.

Найбільш яскравим прикладом причини виникнення цього типу тривоги, на думку З. Фрейда, являється стримування агресивних інстинктів. Для опису цього стану вчений ввів термін «психопатія повсякденного життя».

Міждисциплінарна модель стресу. Згідно цієї теорії стрес виникає під впливом стимулів, які викликають тривогу і призводять до Системна модель стресу. Відбиває розуміння процесів управління (поведінка, адаптації тощо) на рівні системної саморегуляції і здійснюється шляхом зіставлення поточного стану системи з його відносно стабільними нормативними значеннями.

Інтеграційна модель стресу. Центральне місце цієї моделі займає проблема, що вимагає від людини ухвалення рішення й розуміння якої визначається як прояв, дію на людину стимулів або умов, що вимагають від нього підвищення або обмеження звичайного рівня діяльності. Виникнення проблеми, труднощі з її рішенням супроводжується напругою функцій організму. Якщо проблема не вирішується, напруга зберігається або навіть наростає і розвивається стрес.

Представники цієї концепції вважають, що здібності людини чинити опір стресу, проявляти «резильєнтність», залежать від низки чинників:

- ресурсів людини – її загальних можливостей, спрямованих на рішення різних проблем;

– особистого енергетичного потенціалу, необхідного походження проблеми, міри несподіванки її виникнення;

– наявність адекватності психологічної і фізіологічної установки на конкретну проблему;

– типу вибраного реагування – захисного або агресивного.

Власне значення й врахування цих чинників визначають вибір стратегії поведінки для відвертання стресу.

Психологічний стрес або емоційний стрес – це стан психофізичного напруження, що виникає у людини під впливом сильних дій та супроводжується мобілізацією захисних систем організму й психіки. Іншими словами, емоційний стрес – це реакція організму на будь-який подразник, в основному, обумовлений емоційними перевантаженнями, які супроводжують життєдіяльність сучасної людини.

Окреме місце займає хронічний стрес, якій відіграє значну роль у житті окремого індивіда та суспільства. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) кожна четверта людина на Землі має певні проблеми з психічним здоров'ям. Більшість психічних захворювань та психічних розладів обумовлена стресами.

Умови переживання українців тривалої та непередбачуваної загрози власному життю й добробуту формують стан загального виснаження усіх функціональних систем організму. Тіло, психіка перевантажені, а у ЗМІ щоденно з'являються все нові жахливі подробиці вбивства, згвалтувань, катувань тощо – усі ці факти не можуть пройти непоміченими психікою будь-якої людини. Варто зазначити, що багаторічні дослідження феномену негативного впливу травматичного стресу на психіку особистості проведені (В. Корольчук, К. Кравченко, С. Миронець, О. Тімченко, Ю. Широбоковим та ін.), дають підстави до висновку про різні наслідки негативного впливу травматичного стресу на психіку цивільної людини і комбатанта.

За класифікацією Всесвітньої організації охорони здоров'я, за сто бальною шкалою негативного впливу індексу стресу його фактори розподіляються таким чином (див. таблицю 1).

Таблиця 1

Стреси повсякденного характеру (життєві події)

№з/п	Життєві події	Бали
1.	Смерть чоловіка (дружини)	100
2.	Смерть дитини	100
3.	Розлучення	73
4.	Смерть близьких родичів	65
5.	Розлучення подружжя без оформлення розлучення	63
6.	Тюремне ув'язнення	63
7.	Травма або хвороба	63
8.	Одруження	50
9.	Звільнення з роботи	47
10.	Вихід на пенсію	45

Далі шкала індексу стресів зменшується.

Дослідження проведені (К. Кравченко, О. Тімченко, Ю. Широбоковим, 2017) свідчать, що провідними соціально-психологічними детермінантами виникнення негативного стресу у військовослужбовців (бойового стресу) є:

- загроза життю та здоров'ю;
- потрапляння в полон;
- зняття заборони на вбивство та насилля;
- смерть товаришів;
- поранення та каліцтва;
- перебування під обстрілом;
- вбивання ворога;
- страх потрапити в засідку (оточення);
- робота з тілами загиблих;
- тривалість перебування в зоні бойових дій;
- безпосередня участь у активних бойових діях;
- успішність військових операцій; вигляд тіл загиблих з числа цивільного населення;
- допущені власні помилки, які призвели до смерті товариша;
- провина того, хто вижив та інше.

Підсумовуючи викладене, можемо лише зробити висновок, що проблема травматизації суспільства та її наслідків вимагає подальшого пошуку різнобічних шляхів її розв'язання і має бути одним із пріоритетів держави.

БАЦИЛЄВА Ольга Валеріївна,

*доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри здоров'я людини,
реабілітології і спеціальної психології?
Харківський національний
педагогічний університет імені
Г. С. Сковороди (м. Харків Україна)*

ПУЗЬ Ірина Володимирівна,

*кандидат психологічних наук, доцент,
науковий співробітник лабораторії
психології репродуктивної сфери,
пренатальної та перинатальної
психології, Донецький національний
медичний університет МОЗ України
(м. Краматорськ Україна)*

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ УЧАСНИКАМ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВІЙНИ

Глобальні трансформації, які мають місце у сучасному суспільстві, торкаються всіх сфер життєдіяльності особистості та обумовлюють особливості її функціонування на всіх рівнях. Можна говорити, що найбільш активні

виклики сьогодення спостерігаються у двох напрямках. По-перше, в останні роки людство потерпає від цілої низки катаклізмів як загальносвітових (таких як пандемія COVID-19), так і ніби локальних, але насправді тих, що торкаються всього світу (таких як війна в Україні). По-друге, задачі, які постають перед сучасною людиною, постійно стають більш складними та різноманітними, що вимагає від людини безперервного удосконалення, високого, часто надмірного, напруження, що актуалізує потреби, пов'язані з отриманням відповідних знань та практичним опануванням важливими навичками відновлення організму та стабілізації психічного стану. На нашу думку, організація та здійснення освітнього процесу не тільки віддзеркалює все різноманіття сучасних викликів, а й досить гостро реагує на дію стресових чинників, зокрема військові дії на території нашої країни. Виходячи з цього, стає зрозумілим, що учасники освітнього процесу (безпосередні чи опосередковані) потребують відповідної допомоги, у першу чергу психологічної.

Метою роботи стало висвітлення теоретичних та практико орієнтованих питань організації психологічної допомоги учасникам освітнього процесу в умовах війни.

Загальновідомо, що сучасний освітній процес та його учасники вже давно вийшли на новий рівень, навчилися активно адаптуватися не тільки до постійно зростаючих суто професійних вимог, а й до нових умов як отримання, так і надання освітніх послуг. До звичного вже майже рутинного формату дистанційного навчання приєдналися нові страшні виклики, пов'язані з війною – фізичні та психологічні травми через знаходження у зоні активних бойових дій та на територіях тимчасової окупації, вимушене переселення, руйнацію житла та значне погіршення умов мешкання, переживання за близьких, що знаходяться у небезпеці, втрату рідних тощо. Не викликає сумнівів, що освітній процес, який має продовжуватися навіть попри такі стресогенні умови, потребує відповідних дій з боку адміністрації освітніх закладів, спрямованих на його належну організацію, в першу чергу надання кваліфікованої психологічної допомоги всім його учасникам.

Обов'язковою умовою ефективної психологічної допомоги учасникам освітнього процесу в умовах сьогодення є її комплексний характер, тобто вона має відбуватися на різних рівнях – організаційному, груповому, особистісному. Так, продуктивними можуть стати відповідні зміни у самій організації освітнього процесу – асинхронний розклад та терміни виконання завдань (у тому числі можливість здійснення альтернативних варіантів), надання можливості використання різноманітних платформ та ресурсів для швидкого отримання необхідної інформації, максимальна індивідуалізація освітнього процесу і т.п. Слід відмітити, що подібного роду заходи покликані значно оптимізувати освітній процес та знизити психічне напруження у його учасників, викликане побоюваннями (через цілком об'єктивні причини) з приводу невиконання вимог освітньої програми, що є особливо актуальним на випускних курсах. Позитивний вплив на стабілізацію психічного стану, відчуття єдності, причетності до спільної важливої справи робить активне висвітлення освітнього процесу та подій, які відбуваються, на відповідних

інтернет-ресурсах, що також треба обов'язково враховувати та використовувати в організації діяльності освітнього закладу.

Ще одним ефективним ресурсом психологічної допомоги є групова та індивідуальна робота, яка може бути реалізована у різноманітних формах – просвітницькі бесіди та надання відповідної інформації щодо особливостей поведіння у кризових ситуаціях; проведення вебінарів, надання практичних порад та алгоритмів щодо відновлення ресурсів організму та психіки, стабілізації психоемоційного стану; організація груп підтримки; проведення соціально-психологічних тренінгів з метою опанування відповідних навичок. При цьому, обов'язково слід пам'ятати, що найбільш плідним є залучення до такої допомоги усіх учасників освітнього процесу, які її потребують.

На нашу думку, одним із ефективних способів збереження благополуччя учасників освітнього процесу, відновлення їх ресурсів, може виступати психічна саморегуляція як система засобів, за допомогою яких людина здатна ефективно протистояти впливу різного роду негативних факторів, регулювати свій фізичний та психічний стан, мобілізувати свої ресурсні можливості Традиційно у процесі здійснення психічної саморегуляції прийнято виокремлювати два шляхи: по-перше, це попередження або профілактика негативних психоемоційних станів; по-друге, зниження інтенсивності вже наявних деструктивних станів [1]. Слід зазначити, що оволодіння навичками психічної саморегуляції є вкрай важливим для учасників освітнього процесу, оскільки сприяє відновленню сил, нормалізує психоемоційний фон, підсилює мобілізаційні ресурси організму, що є надзвичайно актуальним в умовах війни.

Аналізуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що в умовах війни важливим є не тільки якісна трансформація освітнього процесу, але й своєчасна організація та надання необхідної комплексної психологічної підтримки та допомоги усім всім його учасникам. При цьому одним із дієвих та доступних засобів має стати опанування прийомами психічної саморегуляції, що дозволить зменшити прояв різного роду негативних психоемоційних станів та почуттів, пов'язаних з війною.

Перспективи подальших наукових пошуків полягають у впровадженні в освітній процес комплексної програми психологічної допомоги, спрямованої на формування необхідних теоретичних знань з приводу збереження психічного та психологічного здоров'я, опанування необхідних навичок відновлення організму та стабілізації психічного стану, що, безумовно, сприятиме зниженню ризику дії стресових чинників, викликаних війною, а також забезпеченню можливості для подальшого гармонійного особистісного та професійного саморозвитку учасників освітнього процесу.

Література:

1. Бацилева О. В., Пузь І. В. Психічна саморегуляція як засіб збереження благополуччя особистості в межах освітнього простору / Психологічні засади розвитку, психодіагностики та корекції особистості в системі неперервної освіти / За науковою редакцією Матохнюк Л. О. // Збірник

матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (30-31 жовтня 2020 року), №3 (29). Вінниця: КВНЗ «Вінницька академія неперервної освіти», 2020. С. 28–32.

КУШНІРЕНКО Катерина Олегівна
*кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології,
Державний торговельно-економічний
університет
(м. Київ, Україна)*

ВИМОГИ ОСВІТЯНСЬКОГО ПРОЦЕСУ З СУЧАСНИМИ СТУДЕНТАМИ

На сьогоднішній день наша країна перебуває в страшних умовах. Війна ніколи не приносила нічого доброго, позитивного, необхідного для гармонійного розвитку суспільства. Кожного дня люди перебувають у стресовому стані, в пошуці нових засобів для виживання в сучасних умовах.

Весь світ перевернувся ще навесні 2020 року, коли почалась пандемія COVID-19. Коли хвороба почала розповсюджуватися із шаленою швидкістю, на допомогу усім прийшло дистанційне навчання. Дистанційне навчання - сукупність інформаційних технологій та методик викладання, які передбачають здобуття освіти без фізичної присутності здобувачів у навчальному закладі. Відмінністю дистанційного навчання від заочного навчання є використання синхронного режиму - при якому здобувачі освіти працюють разом із педагогічним персоналом закладу наживо, використовуючи засоби та технічні рішення зв'язку в реальному часі, дотримуючись встановленого закладом освіти розкладу занять.

Наша держава виявилась не готовою до такої форми навчання, оскільки існувала велика кількість проблем. В першу чергу, такі зміни викликали стресові стани у працівників багатьох сфер діяльності, в тому числі й освітньої. Найбільшими виявились дві проблеми: - відсутність забезпеченості громадян якісним інтернетом та необхідними гаджетами; - відсутність реального контакту викладача та студента, вчителя та школяра. Якщо перша проблема не носить психологічного характеру, то друга безпосередньо вимагає уваги працівників психологічної сфери.

Несподіваний перехід від традиційної форми навчання до дистанційного формату виявився стресом як для викладачів, які не були підготовлені до нього, так і для студентів, які звикли здобувати знання від викладача особисто, а не сидячи перед екраном комп'ютера.

Протягом року після початку пандемії наша країна пройшла багато перепон і навчилась жити та працювати в нових умовах. Але, нажаль, почалось повномасштабне вторгнення росії на територію України, і населення отримало нову порцію стресу. Усе це безумовно вимагає від психологів нашої держави

нових знань, умінь, навичок у сфері стресостійкості, психології війни, посттравматичних стресових розладах тощо.

Говорячи про навчання у вищих навчальних закладах на сьогоднішній день важливо звернути увагу на такі питання:

- актуалізація освітніх програм;
- діагностика та підтримка стресостійкості у науково-педагогічного та студентського колективу;
- формування навичок плідного та якісного навчання в умовах війни.

Перелік актуальних питань які до нас висуває воєнний стан є набагато ширшим, але хотілось би зупинитись безпосередньо на проблемах освітянського процесу з сучасними студентами.

Найперша проблема - це страх перед невідомістю. Студентам складно мотивувати себе до навчання, пошуку нових знань, якісного виконання різних освітянських робіт через внутрішні переживання, нерозуміння того що буде завтра, що для них є реально необхідним, що їм допоможе справлятися із новими труднощами.

Також розповсюдженими є тривожність, депресивні стани. Є категорії студентів, які близько до серця сприймають навколишні події і не можуть контролювати емоційний стан. Тут на допомогу мають приходити викладачі, які можуть поділитись певними навичками і вправами.

Невід'ємним компонентом освітянського процесу під час воєнного стану має бути направлення на психологічно комфортні умови навчання, гнучкість термінів здачі виконаних завдань, логічність та доцільність вимог до студентів.

Розвивати тему вимог до освітянського процесу з сучасними студентами можна та необхідно кожного дня, оскільки розуміючи особливості психології війни сучасні психологи чудово знають швидкоплинність емоційно-психологічного стану суспільства.

ОЛІЙНИК Оксана Олексіївна,
*кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України
(м. Київ, Україна)*

ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ ЗВО ДО НАВЧАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ

Сучасна ситуація в Україні сприяла трансформації всіх сфер життя населення, зміні пріоритетів і цінностей, формуванню нового досвіду в складних реаліях. З-поміж інших проблем на особливу увагу заслуговує проблема адаптації населення до нових умов життя, до мінливих умов професійної діяльності і процесу підготовки майбутніх фахівців. Адже умови навчального процесу постійно змінюються, вимагаючи від його учасників постійної адаптації.

Психологічна адаптація розглядається науковцями як здатність людини пристосовуватися до тих умов, в яких вона перебуває, за допомогою фізіологічних, психологічних особливостей та генетичних факторів [1, с.404]. Здійснення процесу адаптації розглядається дослідниками у таких сферах життєдіяльності: соціальній, соціально-психологічній, навчально-пізнавальній, професійній [1, с.404]. Відповідно, адаптація студентської молоді до навчання у ЗВО відноситься до навчально-пізнавальної сфери, яка у свою чергу, має такі різновиди: організована адаптація (вивчення організаційної структури навчального закладу, визначення прав, обов'язків та дій студента, вимог до якості навчальної діяльності); професійна адаптація (розуміння особливостей обраної професії та прагнення її опанувати); соціально-психологічна адаптація (налагодження ділових і особистих відносин в студентському колективі, самоствердження в групі, стосунки з викладачами); побутова адаптація (пристосування до нового робочого режиму, збільшення психологічних та розумових навантажень) [1, с.404-405].

Існує низка проблем, які ускладнюють адаптацію студентів до навчання в умовах війни, зокрема: складність використання дистанційних освітніх технологій через обмеженість доступу до мережі Інтернет і якість зв'язку; зміна співвідношення видів навчальної діяльності (більшості студентам доводиться самостійно опановувати навчальний матеріал); втрата мотивації до навчання і його результативності тощо.

Вирішення означених проблем здійснюється за допомогою низки заходів: впровадження змішаного навчання у відносно безпечних регіонах; перерозподіл навантаження для студентів (послаблення дедлайнів, виконання навчальних завдань на ЕНК у зручний для них час); діяльність психологічних служб у ЗВО; розвиток особистісного ресурсу (зміна ставлення до об'єктивної ситуації, готовність до подолання труднощів і перешкод, впевненість у собі і своїх силах, реалістичне ставлення до своїх переваг і недоліків) тощо [2].

Отже, адаптація студентів ЗВО до навчання в умовах війни є однією з важливих передумов їх особистісного розвитку та професійного становлення, яка ускладнюється сьогодні рядом проблем: труднощами і перешкодами у використанні дистанційних освітніх технологій, зміною співвідношення видів навчальної діяльності, втратою мотивації до навчання і його результативності. Вирішення означених проблем можливе за допомогою заходів, серед яких важливе місце займає трансформація освітнього процесу, активізація діяльності психологічних служб у ЗВО і розвиток особистісного ресурсу студентів.

Література:

1. Березяк К. М., Накорчевська О. П., Васильєва О. А. Психологічні особливості адаптації студентів до навчання в умовах війни. *Журнал «Перспективи та інновації науки» (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)* № 10(15). 2022. С. 401-411.
2. Скрипник Н. Г. Особистісні ресурси адаптації студентів до навчання в умовах воєнного стану. *Наукові проекти соціально-гуманітарного факультету ЗУНУ*. 2022. С.192-194.

ПНЧУК Олександра Ігорівна
*здобувач PhD в галузі «Психологія»
факультет економіки, менеджменту
та психології,
Державний торговельно-економічний
університет
(м. Київ, Україна)*

ІНФОРМАЦІЙНИЙ СТРЕС ЯК ФАКТОР ТРАВМАТИЗАЦІЇ ПРАЦІВНИКІВ СОЦІОНОМІЧНИХ ПРОФЕСІЙ В УМОВАХ ВІЙНИ

Динамічні події початку III тисячоліття, особливо в останні роки, як от пандемія COVID-19 та теперішня війна в Україні [1; 15-16] оголила проблеми інформаційного середовища усього світу. Безперешкодний доступ до будь-якої інформації за допомогою преси, телебачення, Інтернету з одного боку дає можливість бути в курсі подій, з іншого – відкриває необмежені можливості для маніпулятивних, пропагандистських впливів. Травматичних переживань зазнають як безпосередні учасники подій, так і люди, для яких засоби масової інформації за відсутності моральної цензури гіперболізовано подають сцени жорстокості і насилля. Великий обсяг суперечливої, неправдивої, викривленої інформації, фейків, обмеженість, а подекуди і відсутність зв'язку тощо створили умови для виникнення чи загострення інформаційного стресу.

Починаючи з карантинних обмежень у 2020 році і тепер, під час війни в Україні, організація діяльності змінилася на більш гнучкий формат роботи, змусивши людей освоювати нові форми, методи та способи взаємодії між собою. Значна кількість фахівців була змушена покинути домівку, переїхати у більш безпечні місця, в тому числі за кордон, або змінити формат роботи на дистанційний, що додатково погіршило звичний образ життєдіяльності і, як наслідок, призвело до виникнення нових, додаткових стресогенних факторів.

Працівники соціономічних професій як фахівці, діяльність яких спрямована на взаємодію з іншими людьми, в цих умовах стикаються з новими викликами організації такої діяльності. З іншого боку, спостерігаючи у засобах масової інформації, соціальних мережах хід війни та воєнні злочини, що вчиняють ворожі війська в Україні, вони можуть переживати неприємні емоційні стани, колективну травматизацію, оскільки є більш чутливі до почуттів, страждань іншої людини.

Саме тому було обрано для дослідження досить актуальну тему вивчення особливостей інформаційного стресу як фактору травматизації працівників соціономічних професій в умовах війни.

Аналіз наукових джерел як вітчизняних так і зарубіжних (О. Васильков, Л. Карамушка, О. Кокун, Т. Зайчикова, О. Кириленко, Л. Марковець, К. Пилипенко, M. Bernasiewicz, J. Kirenko, A. Korlak-Lukasiewicz, G. Kwiatkowska, N. Ogińska-Bulik, A. Siudem, J. Terelak, H. Wrona-Polańska, T. Zubrzycka-Maciąg тощо) свідчить про глибокий інтерес науковців до особливостей діяльності

представників соціономічних професій, та виокремлення низки стрес-факторів, що впливають на напруженість професійної діяльності, які в свою чергу зумовлюють високі вимоги до рівня професійної стресостійкості.

Дослідження професійної підготовки фахівців соціономічних професій в екстремальних умовах та вивчення психологічних особливостей зазначеної професійної діяльності має достатнє наукове обґрунтування (М. Корольчук, С. Миронець, О. Тімченко, В. Христенко, О. Бондарчук, Д. Гоуланд, В. Івкін, Л. Карамушка, Є. Клімов, А. Москальова, Ф. Парсонс, А. Рое та ін.).

Проте нові умови діяльності в ситуації війни створюють нові виклики, що потребують від фахівців більшого рівня підготовки, мобільності, резильєнтності тощо.

Згідно концепції Е. Тоффлера, в інформаційному суспільстві на людину має вплив великий масив різноманітної інформації, що вимагає від неї застосування нових адаптивних навичок, на які вона на цей час може бути не спроможна. Виходячи з інформаційної кризи як суспільство, так і конкретна людина схильна до виникнення різного роду соматичних хвороб [2].

Під інформаційним стресом часто розуміється втрата контролю особистості над діяльністю через взаємодію з новими інформаційними технологіями, з неможливістю опанувати, контролювати нові ситуації [3; 142]. Це вимагає від працівників допомагаючої діяльності надання кваліфікованої допомоги іншим у складних, кризових періодах життя, що супроводжується підтримкою внутрішнього психічного потенціалу, пошуком та передачею різноманітних ресурсів (інформаційних, моральних, матеріальних тощо), необхідних для виходу із проблемних ситуацій.

Представники соціономічних професій (професії типу «людина – людина») у своїй діяльності орієнтовані на взаємодію з людьми, що передбачає встановлення соціальних відносин, навчання та надання персональних послуг тощо [4].

Серед специфічних особливостей професійної діяльності фахівців соціономічних професій можна виокремити наступні: об'єктом праці для цих фахівців виступає інша людина; відсутність чітких вимог до процесу та результату діяльності; висока відповідальність впливів на іншу особистість; особливий тип допомагаючої професійної взаємодії; високі психологічні, професійні, особистісні вимоги тощо. Разом з тим, наголошується, що представники соціономічних спеціальностей особливо чутливі до різних соціальних впливів, а постійні стресові ситуації, заглиблення у проблеми інших, особиста незахищеність може негативно впливати на стан здоров'я працівника [4].

Згідно моделі впливу соціально значущої інформації на здоров'я людини, соціальних груп та суспільства (О. Панченко, Н. Банчук) виникнення захворювань може бути викликане трьома ключовими видами інформації (фінансово-економічна, екологічна, політична) [5]. У розгортанні інформаційного стресу автори виокремлюють три типи:

а) пов'язаний з інформаційним перенавантаженням, або футурошок (за Е. Тоффлером [2]), коли на сенсорному, когнітивному та поведінковому рівнях змінюється реакція на надлишкову стимуляцію;

б) пов'язаний зі взаємодією людини з інформаційними технологіями, як складність в опануванні новими методами обробки інформації, програмними засобами;

в) пов'язаний з професійною діяльністю, яка передбачає підвищені вимоги до особистості відповідальності за результати праці [3, 5, 6].

В умовах війни працівники соціономічних професій (психологи, консультанти, педагоги, соціальні працівники) були змушені перенести свою діяльність у віддалений чи дистанційний формат. Також через активні масовані атаки агресора енергетичної системи країни з'явилися додаткові стресові фактори, як тривалі та непередбачувані відключення електропостачання, проблеми зі зв'язком, відсутність доступу до інтернету тощо.

Отже, на нашу думку, інформаційний стрес може виступати потужним фактором травматизації фахівців соціономічних спеціальностей через:

1) вторинну травматизацію, спричинену болісними відчуттями від читання та перегляду воєнних новин або від проникнення та приєднання до проблем значущих інших;

2) обмежені можливості короткострокового та довгострокового планування через відсутність чіткого розуміння розгортання та тривалості воєнних дій в країні;

3) переживання та страхи за безпеку та життя своє, рідних, референтного оточення;

4) фінансові втрати через обмеження фінансування соціальної сфери в умовах воєнного стану;

5) незахищеність роботи, пов'язана з ризиком обмежень або втрат можливостей якісно виконувати свої професійні обов'язки.

Отже, представники соціономічних професій у своїй діяльності спрямовані на надання допомоги та підтримки людям. Швидкоплинні та непередбачувані зміни, у тому числі військова агресія російської федерації змусили продовжити свою діяльність у віддаленому форматі, бути більш мобільними, мати додаткові плани щодо релокації та можливості проведення зустрічей чи взаємодії у цілому.

Це, в свою чергу, створює необхідність дослідження особливостей розгортання інформаційного стресу та розробки програми щодо попередження та подолання наслідків впливу інформаційно стресу на працівників соціономічних професій, як найбільш орієнтованих на взаємодію у сфері людина-людина.

Література:

1. Закарія Ф. 10 уроків для світу після пандемії /пер. з англ. Анна Марховська та Орина Ємельянова. К. : Наш Формат, 2021. 264 с.

2. Toffler A. Future Shock Шок будучого. NY : Random House USA Inc, 2022. 624 p.

3. Марков А. Р. Інформаційно-психологічна безпека особистості як актуальна проблема сучасності. Український вісник психоневрології. 2015.

Т. 23, Вип. 3. С. 142. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uvp_2015_23_3_76

4. Браніцька Т. Р. Загальна характеристика фахівця соціономічної професії. Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». 2012. № 6. С. 25–28. [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhist_2012_6_7.

5. Панченко О. А., Банчук Н. В. Информационная безопасность личности : монографія. Киев : КИТ, 2011. 672 с.

6. Панченко О.А., Панченко Л.В. Інформаційна безпека та інформаційна культура в сучасному інформаційному суспільстві. Правова інформатика. 2(46). 2015. С. 32–38.

ПОЛЯКОВА Віталія Іванівна,
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології,
Національний університет біоресурсів
і природокористування
(м. Київ, Україна)

ДО ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ ВИРОБНИЧОЇ ПРАКТИКИ У СТУДЕНТІВ - ПСИХОЛОГІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Поєднання теоретичної та практичної підготовки сучасних студентів - психологів є пріоритетним напрямком всього процесу навчання у закладі вищої освіти.

Особливої актуальності набуває це питання в умовах воєнного стану в Україні, оскільки організація дистанційного навчання в таких умовах має ряд особливостей:

- фізичні особливості (перебування студентів та викладачів на тимчасово окупованих територіях, перебування за межами країни, перебування в укриттях під час повітряних тривог, відсутність електрики та інтернету, тощо)
- психологічні особливості(неможливість навчатися синхронно онлайн, втрата віри в себе, у власні сили, відсутність чіткого бачення майбутнього, ПТСР та наслідки, загострення всіх психологічних проблем юнацького віку, тощо.

Тому, не виникає сумніву, у необхідності набуття практичних навичок для подальшої самостійної роботи студентів - психологів в особливий період життя суспільства та їхнього власного життя, з метою чіткого розуміння їхньої подальшої фахової діяльності.

Прикладом такої діяльності стала організація навчальної практики для студентів-психологів гуманітарно-педагогічного факультету Національного університету біоресурсів і природокористування України.

Зокрема, кафедрою психології було організовано онлайн навчання студентів за планом, котрий суттєво відрізнявся від звичайного плану виробничої практики, коли студенти працювали в одній установі та мали ознайомлення із роботою лише працівників цієї установи.

Було організовано віртуальні зустрічі із фаховими психологами великої кількості різноманітних установ, зокрема закладів загальної середньої освіти, інклюзивно-ресурсних центрів, будинків сімейного типу, практичних психологів-консультантів.

Окрім цього, проводився запис зазначених зустрічей, з метою перегляду у зручний для студента час.

Підсумковою роботою для студентів практикантів стало написання есе про набуття практичних навиків з опрацьованої теми за відповідним напрямком діяльності.

Величезною перевагою такої організації стало спілкування студентів - практикантів з великою кількістю різнопланових фахівців, охоплення багатьох сегментів роботи практичних психологів, розуміння різноманітних підходів до практичної діяльності, ознайомлення із правовими особливостями цієї діяльності, розуміння ситуації “тут і зараз”, а не очікування кращого часу, кращих умов, використання унікального досвіду психологів України в умовах воєнного стану та його примноження.

Таким чином, зазначена ситуація суттєво впливала на уявлення студентів про вибір фахової діяльності, отримала позитивні відгуки, як з боку студентів-практикантів, так із боку фахівців - наставників, та отримали підтвердження того, що за будь-яких умов можна прямувати до позитивного результату незважаючи на різні негаразди, тощо.

Адже, кожен з психологів зобов'язаний пам'ятати, що наше життя не має чернетки та швидко минає, а вчитися та працювати ми всі повинні сьогодні, тут і зараз.

ШАТІЛОВА Олександра Сергіївна,
*доктор філософії з психології,
старший викладач кафедри психології
Державний торговельно-економічний
університет
(м. Київ, Україна)*

СТУДЕНТИ-ПСИХОЛОГИ В УМОВАХ ВІЙНИ: ОКРЕМІ СТАНИ ТА ЕМОЦІЇ

Володимир Станчишин у книзі «Емоційні гойдалки війни» [1] розкриває декілька станів своїх клієнтів: тривожність, провину, злість, ненависть, втому, апатію, депресію, переживання втрати, розлуки й самотності. Це універсальні стани. А що відчують студенти-психологи? Чи не накладає спеціальність «Психологія» відбиток на людину? У цій роботі ми проаналізуємо емоції та

стани, які, на наш погляд, можуть відчувати студенти-психологи в умовах війни.

1. Стереотип «ти ж психолог» в умовах війни. Образ психолога в суспільстві містить в собі ідеалізацію: психолог, як той, хто може контролювати емоції та настрої, ефективно приймати рішення, швидко розуміти та впливати на себе та інших. Студенти можуть накладати на себе стереотип «ти ж психолог», коли необхідно долати якісь негативні стани, наприклад, тривогу. Це може призводити до знецінення знань та умінь, зниження мотивації до навчання, оскільки неусвідомлено йде ідентифікація з ідеальним образом надлюдини-психолога.

2. Інтенсифікація студентських криз в умовах війни. Деякі студенти стикаються з кризою першого, третього курсу та кризою студента-випускника. На наш погляд, ці кризи можуть переживатись більш емоційно в умовах війни, особливо криза третього курсу. Ознаки кризи третього курсу та кризи студента-випускника (за нашими спостереженнями): розчарування в спеціальності, університеті, практиці, відчуття гострої нестачі практичних навичок при одночасній неможливості їх отримання в університеті, нестача навичок спілкування, страх перед майбутніми клієнтами, страх не реалізувати себе і таке інше.

3. Вигорання студентів-психологів в умовах війни. На наш погляд, проблема вигорання психологів та волонтерів дещо замовчується. Студенти-психологи також можуть вигорати від постійного обговорення тем, пов'язаних з війною, неможливості підтримати баланс роботи й навчання, від збільшення кількості самостійної роботи, відсутності цікавих тем і завдань в університеті тощо.

4. Вимушене консультування та страх зробити гірше. Бувають ситуації, коли до студента-психолога звертаються близькі, друзі та інші особи з проханням допомогти, і цей запит неможливо ігнорувати. У таких ситуаціях студенти часто відчують сильний страх зробити гірше, гостру нестачу кваліфікації. Неможливість допомогти іншим переживається як екзистенційна втрата, неспроможність бути корисним, коли суспільство потребує цього.

5. Відчуття провини студентів-психологів в умовах війни. Студенти можуть переживати провину через ненадання психологічної допомоги іншим або через те, що не є волонтерами. Навіть якщо студент займається волонтерською діяльністю чи психологічною практикою, відчуття провини в деяких випадках зберігається.

6. Зміна процесів запам'ятовування та концентрації уваги в умовах війни. Виділилась пам'ять «до війни» та «після війни», що призвело до складнощів пригадування довоєнного часу у деяких студентів. Разом з тим студенти зазначають погіршення пам'яті та концентрації уваги, що впливає на навчальний процес. Про цей аспект варто пам'ятати усім учасникам освітнього процесу.

Висновок. В умовах війни студенти-психологи стикаються зі страхом зробити гірше й не реалізувати себе, відчуттям провини від ненадання собі та іншим психологічної допомоги, зі стереотипами, притаманними професії, зміною пам'яті, вигоранням та більш інтенсивними симптомами студентських

криз. І хоча деякі студенти-психологи в умовах війни утвердились у правильності обраної спеціальності, ставлення до неї може бути амбівалентним, що необхідно враховувати в навчальному процесі.

Література:

1. Станчишин В. Емоційні гойдалки війни. Київ: Віхола, 2022. 288 с.

ЯШНИК Світлана Валеріївна,
*доктор психологічних наук,
професор кафедри психології,
Національний університет біоресурсів
і природокористування
(м. Київ, Україна)*

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ВИМОГ

Багато молодих людей прагне стати психологами, проте вони не завжди усвідомлюють специфіку професійної діяльності. Удавана легкість і цікавість є наслідками стандартизованих суспільних міфів, що спричиняють підготовку фахівців, які не можуть виконувати професійні обов'язки на високому рівні, особливо в нестандартних умовах. Окреслимо особливості психолого-професійної підготовки фахівців – майбутніх психологів.

Сучасні умови професійної діяльності фахівців будь-якого профілю в Україні характеризуються сукупністю ознак, які визначають специфіку їх діяльності. Зокрема, це умови постійної військово-політичної нестабільності в країні (з 2014 року), що спричинило міграцію населення з окупованих територій та зростання кількості військовослужбовців (у тому числі і загиблих) і членів їх родин, які потребували психологічного; соціально-економічна напруженість, пов'язана зі складною епідеміологічною ситуацією, що спричинила не лише карантинні обмеження на пересування, а й зростання відсотку працездатного населення, зростання відсотку безробітного населення [8].

Зазначимо, що саме професійна діяльність психолога, надання допомоги в різних складних умовах зможе нівелювати наслідки складних умов, які знижують якість життя людей. Саме для того, щоб якість наданої психологічної допомоги, виконувалась на рівні високого професіоналізму, слід звернути увагу на таке питання як підготовка майбутніх психологів до професійної діяльності. Адже їх професійна підготовка і професійна діяльність відбувається у тих самих умовах, які зазначено вище, що також впливає на формування і особистісних і професійних якостей психолога як фахівця.

Саме тому це так важливо у професійній підготовці психолога і позначено в освітній програмі підготовки магістрантів спеціальності 053 Психологія як мета – формувати здатність розв'язувати складні задачі та

проблеми практичної психології, що передбачає проведення досліджень і/або упровадження інновацій та характеризується невизначеністю умов і вимог.

Погоджуємось з думкою практиків, що психологічна підготовка у закладах вищої освіти має бути спрямована на формування стійкості до: негативних чинників професійної діяльності (напруженості, відповідальності, ризику, небезпеки, дефіциту часу, невизначеності, несподіванок тощо); ситуацій протиборства (вміння протистояти психологічному тиску, маніпулюванню; не піддаватися на провокації тощо); конфліктних ситуацій (вміння проаналізувати внутрішні причини конфлікту, розібратися в закономірностях їх виникнення, протікання і знайти способи вирішення; вміння володіти собою в психологічно напружених, конфліктних, провокаційних ситуаціях) тощо.

Щодо професійної діяльності психологів, зазначимо, що вона характеризується «такими ситуаціями, для яких притаманна несподіваність, тривалість та інтенсивність впливу несприятливих чинників навколишнього середовища ситуації, які «вимагають від людини подолання значних перешкод, зобов'язують її до повного, граничного напруження сил і можливостей, щоб впоратися з ними і виконати службові завдання» [3, с. 63].

Виокремлюють три типи професійної діяльності психолога: 1) наукові дослідження, спрямовані на пошук нових психологічних знань (пояснення, доказ і прогнозування психологічних явищ, вивчення психологічних закономірностей); 2) практична психологічна робота, пов'язана із застосуванням психологічних знань для вирішення практичних завдань (психологічна діагностика і консультування, корекційна і розвиваюча робота, психологічна профілактика); 3) навчання психологічних знань і психологічне просвітництво (проведення лекцій, семінарів, практичних занять, керівництво психологічною самоосвітою людей) [1].

Основним видом діяльності фахівця-психолога вбачають психологічну допомогу, під якою розуміють систему заходів з практичної психології, спрямованих на попередження, пом'якшення чи подолання психологічних труднощів, що виникають в окремій людині або групі людей. Виокремлюють такі види психологічної допомоги: психотерапія, психологічна корекція, психологічна реабілітація, психологічне консультування, психологічне навчання і освіта, психопрофілактика і психогігієна за передування цьому психодіагностики. Зазначені види діяльності передбачають дотримання таких принципів діяльності: дотримання таємниці; не нанесення шкоди; наукової обґрунтованості застосовуваних методик і технологій; комплексної діагностики і психологічної допомоги; безоцінного ставлення до клієнта і поваги; ефективності пропонованих рекомендацій; професійної компетентності і рефлексії.

Підтримуємо переконання М. Марценюк, що «досконале володіння майбутніми психологами теоретичними знаннями, практичними вміннями і навичками для успішного здійснення своєї професійної діяльності є запорукою продуктивного вирішення фахових завдань, пов'язаних переважно із здатністю фахівця до виконання своїх професійних обов'язків. У роботі практичного психолога важливим компонентом є система вмінь. Психолог повинен володіти такими вміннями, як: дослідницькі, інтерактивно-комунікативні, діагностичні,

дидактичні та проєктувальні вміння. Характерним для практичного психолога є пріоритет обов'язків над правами. Важливим аспектом психологічної практики є дотримання етичних стандартів надання психологічної допомоги особистості» [5 с. 367]. Саме тому особистість психолога є провідним чинником успішності його роботи через професійну свідомість.

Професійна свідомість забезпечує виконання психологом своїх професійних функцій наряду з професійною та особистою готовністю. Професійна свідомість практичного психолога охоплює спеціальну освіченість, культуру відповідної діяльності, спрямовану мисленнєву роботу на рівні методологічної рефлексії [9, с. 174] та має трикомпонентну структуру: значення, які знаходяться за психологічними поняттями і категоріями; смисли, які формовтілюються в інтересах, мотивах та цілях діяльності; чуттєва тканини, яка характеризує особливе сприйняття реальності у просторі професійної взаємодії «клієнт – психолог» [9, с. 174-175].

Виокремлюють такі професійно важливі якості психолога представника допомагаючих професій соціономічного типу: інтелектуально-пізнавальні, емоційно-вольові, мотиваційно-ціннісні [6]. Конкретизуємо основні професійні вміння, набуття яких забезпечує ефективне та якісне виконання професійної діяльності:

- дослідницькі вміння – вміння виокремлювати психологічну проблему; організовувати та проводити психологічне дослідження; обробляти, аналізувати та узагальнювати отримані результати;

- комунікативні вміння – вміння спілкуватися та взаємодіяти з іншими людьми; встановлювати та підтримувати контакти з оточуючими, сприймати та розуміти особливості особистості інших; вміння співпереживати, аналізувати власну поведінку, керувати власним емоційним станом і процесом спілкування; вміння аргументувати та переконувати;

- дидактичні вміння – вміння продуктивно навчати, забезпечувати розвиток і корекцію діяльності особистості та колективу; здійснювати вибір і реалізацію ефективних моделей, алгоритму і технології діяльності, організувати соціально-психологічну роботу і особисто брати участь у проведенні адекватних заходів;

- діагностичні вміння – вміння методично правильно проводити анкетування, тестування, заходи психологічної корекції та інших впливів на людину; використовувати психологічний інструментарій, адекватний задачам та особливостям праці персоналу; інтерпретувати результати психодіагностики, виявляти властивості особистості і можливості її продуктивної діяльності;

- проєктувальні та корекційні вміння – володіння конкретними методами та методиками психологічної корекції; вміння чітко визначати мету, коло завдань корекційної роботи, вибирати її стратегію та тактику; розробляти та реалізовувати корекційні програми; формувати позитивну «Я-концепцію» у клієнта, самоаналіз і адаптацію до нових реальних умов; здійснювати первинну профілактику алкоголізму, наркоманії та інших шкідливих звичок людини; проводити психологічну експертизу та реабілітацію людини; консультувати керівників і працівників установ з питань використання психології з метою ефективної організації виробничої діяльності [2; 4; 5, с. 368-369].

Формування цих умінь забезпечують такі змістові блоки професійної підготовки: дисципліни фундаментальної психології (вступ в психологію, загальна психологія, зоопсихологія і порівняльна психологія, історія психології, диференціальна психологія, психологія особистості, соціальна психологія, вікова психологія), методологія та методи психологічного дослідження (експериментальна психологія, математичні методи в психології, психологічний практикум, психодіагностика), дисципліни прикладної психології (клінічна психологія, педагогічна психологія, психологія праці та психологія управління) та практичної психології, педагогічні дисципліни, практична підготовка. Звісно, кожен заклад вищої освіти вносить свої корективи з змістову підготовку фахівців з психології.

Виокремлюються загальні вимоги до змісту освіти практикуючих психологів:

«1. Чітке розрізнення психологічної освіти на теоретично-експериментальну і практичну. Маємо врешті-решт усвідомити, що є психологія наукова, теоретична з її проблемами, категоріями і методами, і психологія практична зі своїми проблемами, завданнями і методиками.

2. Зміст освіти практикуючого психолога має складатися принаймні з трьох рівнів (щаблів): загальнотеоретичні основи психології; теоретично-методичні основи конкретного напрямку: практичної психології (юридичної, політичної, військової та ін.), спеціалізація у конкретному виді практичної психології, що фактично дорівнює певній сумі практичних навичок, умінь, волододінь технологіями професійної діяльності.

3. Загальнокультурна і мовна підготовка, використання життєвого досвіду психолога.

4. Центральним об'єктом зусиль практичної психології має стати життєва ситуація людини в єдності та взаємодії трьох основних компонентів: наявних зовнішніх обставин; психічних особливостей і здатностей індивіда; засобів і форм взаємодії перших двох складових.

5. Зміст навчання обов'язково має передбачати формування особистості практикуючого психолога. Психологічні знання повинні мати суб'єктивну значущість для того, хто навчається, а сам процес навчання – бути суб'єктивно драматичним [5, с. 372-373; 7].

На думку В. Панка та Н. Чепелевої, зазначає М. Марценюк, визначення професійної придатності психолога до практичної діяльності має здійснюватися за рядом критеріїв: оцінка фізичного стану, психічне здоров'я кандидата, інтелект (особливо його вербальний компонент) та «соціальний інтелект», який є центральним механізмом розуміння поведінки іншої людини; система механізмів особистої регуляції та емоційної витривалості [5, с. 376].

Література:

1. Типи професійної діяльності психолога. URL: https://stud.com.ua/85623/psihologiya/tipi_profesinyoi_diyalnosti_psihologiv (дата звернення: 23.09.2022).

2. Бочелюк В. Й., Зарицька В. В. Психологія. Вступ до спеціальності: навч. посібник. К.: Центр учбової літератури, 2007. 288 с.
3. Євдокімова О. О. Специфіка формування психологічної стійкості у поліцейських у процесі професійної підготовки. *Підготовка поліцейський в умовах реформування системи МВС України*. 2018. С. 63-66.
4. Іванова О. В., Москаток Л. М., Корсун С. І. Психологія. Вступ до спеціальності: навч. посібник. К.: Центр учбової літератури, 2013. 184 с.
5. Марценюк М. О. Особливості професійної та особистісної готовності психолога до професійної діяльності. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/9826/1/41.pdf> (дата звернення: 23.09.2022).
6. Москальова А. С., Власенко А. А. Психологічні особливості професійної діяльності психолога – представника допомагаючої професії соціономічного типу. *Науковий огляд*. 2018. Том 4, № 47. URL: <https://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/1553> (дата звернення: 01.11.2022).
7. Основи практичної психології / за ред. В. Панка, Н. Чепелевої, ін. Київ: Либіль, 2001. 534 с.
8. Соловійова І. В. Чинники психологічної стійкості особистості до засобів масової інформації. URL: https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2010/3_2010/27.pdf (дата звернення: 04.10.2022).
9. Терентьева Н. О. Професійна діяльність викладача ВНЗ – постійне перебування в екстремальних умовах. Особистість в екстремальних умовах: матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції (12 травня 2017 р.). Львів : ФОП Корпан Б. І., 2017. С. 45-48.

АКТУАЛЬНІ НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ КАФЕДРИ ПСИХОЛОГІЇ ЯК ЧИННИК ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

БОРИСОВА Марина Михайлівна,
*аспірант кафедри психології,
Державний торговельно-економічний
університет
(м. Київ, Україна)*

ПРОФЕСІОГРАФІЯ ДІЯЛЬНОСТІ МЕНЕДЖЕРІВ УПРАВЛІННЯ

Відомо, що відсутність знань про психологічний зміст професії може мати негативні наслідки при виборі чи зміні професії, роботи, проведенні профконсультації, професійному відборі чи розподілі кадрів [3, с. 3].

На важливість професіографічного аналізу професійної діяльності фахівців, як першооснови у поглибленому вивченні особистості в професіогенезі вказується у дослідженнях багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених: Н. Лівітова, І. Шпільрейна, С. Геллерштейна, К. Гуревича, Є. Клімова, К. Платонова, Є. Мільєряна [1 - 4] та ін.

За останнє десятиліття серед вітчизняних психологів значний внесок у сфері професіографічного аналізу професійної діяльності здійснили О. Тімченко, М. Корольчук, С. Миронець [5].

Як зазначає С. Миронець «опис професійної діяльності є першим і найважливішим етапом будь-якого дослідження, що пов'язане з діяльністю людини та ґрунтується на всебічному її вивченні й певній систематизації отриманих даних. Такий комплексний метод вивчення й опису змістовних і структурних характеристик професії (професіографії), на думку автора, має застосовуватися з метою встановлення особливостей взаємовідносин суб'єкта праці з компонентами діяльності (її змістом, засобами, умовами, організацією тощо) і її функціонального забезпечення отримав назву «професіографія» [1, с. 155].

Є. Іванова виділяє три основні періоди розвитку професіографії в психології:

- операціонально-технологічний – професія розглядалась як певна сума трудових актів;

- операторно-психологічний – особливості професії вивчалися в системі суб'єкт-об'єктних відносин;

- суб'єктно-діяльнісний – діяльність розглядається як функціональна система, а людина – як ініціатор діяльності [4].

Сама процедура професіографічного аналізу діяльності застосовано нами в контексті реалізації теми дисертаційного дослідження «Профілактика професійного стресу у працівників сфери управління персоналом», тому найбільш вдалим у професіографічному дослідженні діяльності зазначеної категорії фахівців нас буде інтересувати власне один із основних розділів професіографічного аналізу, а саме формування психограми фахівця сфери управління персоналом. Власне проведення профорієнтаційної роботи і раціонального розподілу трудових ресурсів безпосередньо ґрунтується на порівнянні знань про професії та знань про індивідуально-психологічні якості фахівців, тобто визначення конкретного виду професійної діяльності, що власне й передбачає *професіограма* та визначення вимог, які професія висуває до людини, як суб'єкта праці, а саме формування *психограми* фахівця.

Для реалізації завдань професіографічного аналізу фахівців, зокрема сфери управління персоналом Є. Іванова [4, с. 32] пропонує застосовувати схему комплексу методів, що можуть бути застосовані як при профорієнтаційній роботі так і під час поглибленого професіографічного аналізу діяльності фахівців (див. рис.1).

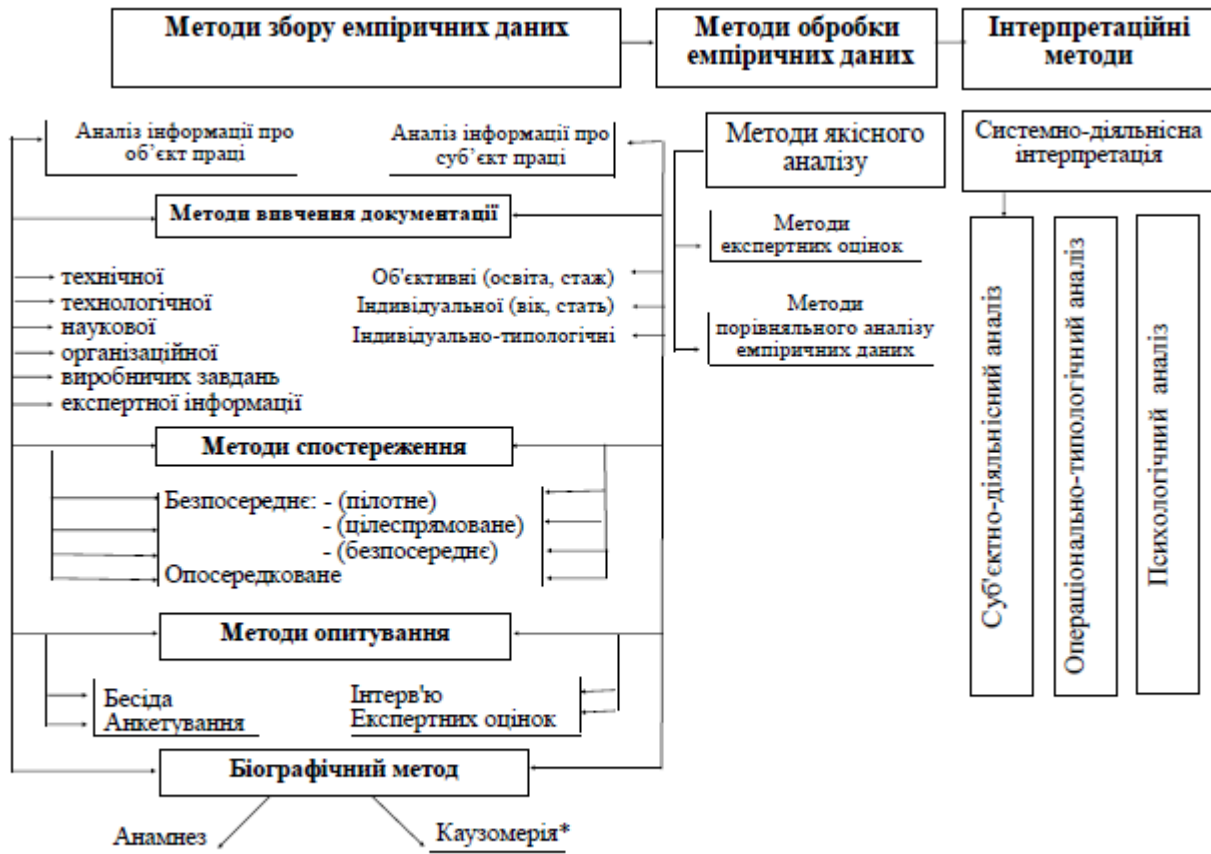

Рис. 1. Структура методів професіографічного аналізу діяльності [4, с.32]

Отже дотримуючись логіки методів наукового дослідження, запропонованої Б. Ананьєвим, комплекс професіографічних методів включає в себе методи збору емпіричної інформації про професію і суб'єкта праці, аналізу отриманої інформації (якісного і кількісного), психологічної інтерпретації вивчення інформації.

За нашим переконанням, саме реалізація завдання щодо детального уявлення про професійну модель фахівця сфери управління персоналом, можемо перейти до побудови розв'язання основного завдання нашого дослідження, а саме розроблення Психологічної програми профілактики професійного стресу у працівників сфери управління персоналом».

Література:

1. Миронець С. М. Психологія діяльності міжнародних гуманітарних місій: теоретичні та прикладні аспекти : монографія. Київ: Київ. нац.торг.екон.ун-т, 2020. 712 с.
2. Друкер П.Ф. Виклики для менеджменту XXI століття / Пер.з англ. Т. Літенської. Київ : Видавнича група КМ-БУКС, 2020. 240 с.
3. Основи професіографії. Навч. посібник. / Карпіловська С.Я., Мітельман Р.Й., Синявський В.В., Ткаченко О.М., Федоришин Б.О., Ящишин О.О. Київ : МАУП, 1997. 148 с.

4. Іванова Е.М. Профориентационная профессиография: Методическое пособие. / под редакцией В. Бодрова. М.: ВШ, 2005. 96 с.
5. Миронець, С.М. До проблеми професіографічного аналізу діяльності медиків-рятувальників / Проблеми екстремальної та кризової психології. Збірник наукових праць. Вип. 12. Частина II. Харків: НУЦЗУ, 2012. С. 3–11.

ЄВЧЕНКО Ірина Миколаївна,
*доцент кафедри психології,
Державний торговельно-економічний
університет
(м. Київ, Україна)*

ПСИХОЕМОЦІЙНИЙ СТАН УКРАЇНЦІВ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО–УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Коли люди зустрічаються з невідомістю – часто виникають напружені емоційні стани. Якщо ж ця невідомість є неочікуваною, неприємною, загрозливою для життя та розтягнутою в часі – емоційне напруження може стати непосильним для психіки людини. У такому разі особистість потребуватиме кваліфікованої допомоги спеціалістів.

Теоретичний аналіз досліджень дозволяє зробити висновок про те, що проблема вивчення емоцій не є вирішеною, також мало вивчена специфіка емоцій, відсутня точна класифікація емоцій, вивчення емоційних категорій особистості в різних культурах всебічно не досліджене. Протягом останніх кількох років інтенсивно використовується модель VAD в системах розпізнавання емоцій [5]. Однак теоретичні аспекти щодо механізмів мозку, що лежать в основі описаних формальних моделей та співвідношення між ними залишаються суперечливими. Фізіологічний механізм емоцій пов'язаний з порушенням підкіркових центрів, з відповідними модифікаціями вегетативної нервової системи. Зовні це проявляється почервонінням або блідістю шкіри, змінами частоти серцевих скорочень і серцевого тиску, розширенням зіниць, посиленням потовиділення. Прояв емоцій і почуттів контролює кора головного мозку, оскільки вона має гальмівну дію на підкіркові центри. Саме тому у людей з різних культур виявляються схожі емоції [2; 4].

Зв'язки, які існують між лімбічною системою та прифронтальними частками мозку, означають, що сигнали сильних емоцій – тривоги, злості тощо – можуть створити перешкоди в роботі нервової системи та прифронтальної частки. Саме тому у засмучених людей можуть бути нечіткими думки [3]. А іноді наш мозок може сам придумувати собі страхи і боятися зовсім нешкідливих надуманих речей, що може мати негативні наслідки для організму та впливати на наше соціальне життя [1].

Емоції впливають на діяльність людини та її самопочуття. Емоції – це психічні стани, які відображають ставлення людини до себе, оточуючих її

людей і світу в цілому. Війна суттєво відрізняється за емоційним напруженням від усіх попередніх подій, які ми переживали за останні роки, саме тому ми провели дослідження емоцій, які переважають в українців від початку повномасштабного російського вторгнення в Україну.

Для досягнення мети дослідження було проведено опитування в гугл формах, яке включало 14 запитань, зокрема одне з них звучало так: Виберіть 5 емоцій, які Ви найчастіше відчували з початку війни (радість, захоплення, надію, гордість, ніжність, вдячність, любов, умиротворення, розчулення, безтурботність, азарт, симпатія, гнів, запал, енергію, натхнення, піднесення, роздратування, обурення, невдоволення, відраза, презирство, образа, злість, досада, заздрість, обурення, зловтіху, неприязнь, ревності, печаль, смуток, розчарування, туга, співчуття, відчай, скорбота, жаль, засмучення, жалість, горе, страх, занепокоєння, тривога, жах, паніка, переляк, хвилювання, настороженість, боязнь, сором, провина, збентеження, незручність).

Дослідження проходило з 12 по 19 квітня 2022 року. Загалом в опитуванні взяло участь 214 респондентів: 157 (73,4 %) жіночої статі та 57 (26,6 %) чоловічої статі. Вік опитуваних від 13 до 65 років. Освіта: незакінчена середня – 0,9 % (n=2) особи, середня – 4,2 % (n=9) осіб, незакінчена вища – 41,6 % (n=89) осіб, вища – 46,7 % (n=100) осіб, науковий ступінь – 4,2 % (n=9) осіб, інша – 2,3 % (n=5) осіб.

Відповідно до мети нашого дослідження, одним із ключових питань, було питання стосовно пережитих емоцій. В результаті вибору із 53 запропонованих емоцій п'яти, які переважали від початку російсько-української війни, ми отримали результати представлені на рисунку 1.

Візуально на рис. 1 ми бачимо, що на першому місці емоція «гордість» – 45,8 % респондентів, на другому місці, за кількістю виборів, емоція «гнів» – 39,7 %. Замикає трійку лідерів одразу три емоції з однаковим показником 34,6 % – «надія», «злість», «тривога».

Виходячи з проаналізованих результатів емпіричного дослідження можемо констатувати, що під час перших місяців російсько-української війни в респондентів переважали негативні емоції, тобто війна негативно вплинула на психоемоційний стан особистості. Саме тому для психологів актуальним залишається питання розроблення порад та програми для стабілізації наслідків негативного впливу військових дій на території нашої країни на особистість.

Завданням викладачів ЗВО є внесення змін до робочих програм та розроблення тем, які будуть відповідати нагальним проблемам з підготовки майбутніх психологів. Адже наші студенти в своїй практиці зустрінуться з величезними викликами, пов'язаними з наслідками впливу війни на психоемоційний стан українців, і наше завдання – підготувати гідно їх до викликів сьогодення.

Виберіть 5 емоцій, які Ви найчастіше відчували з початку війни

214 відповідей

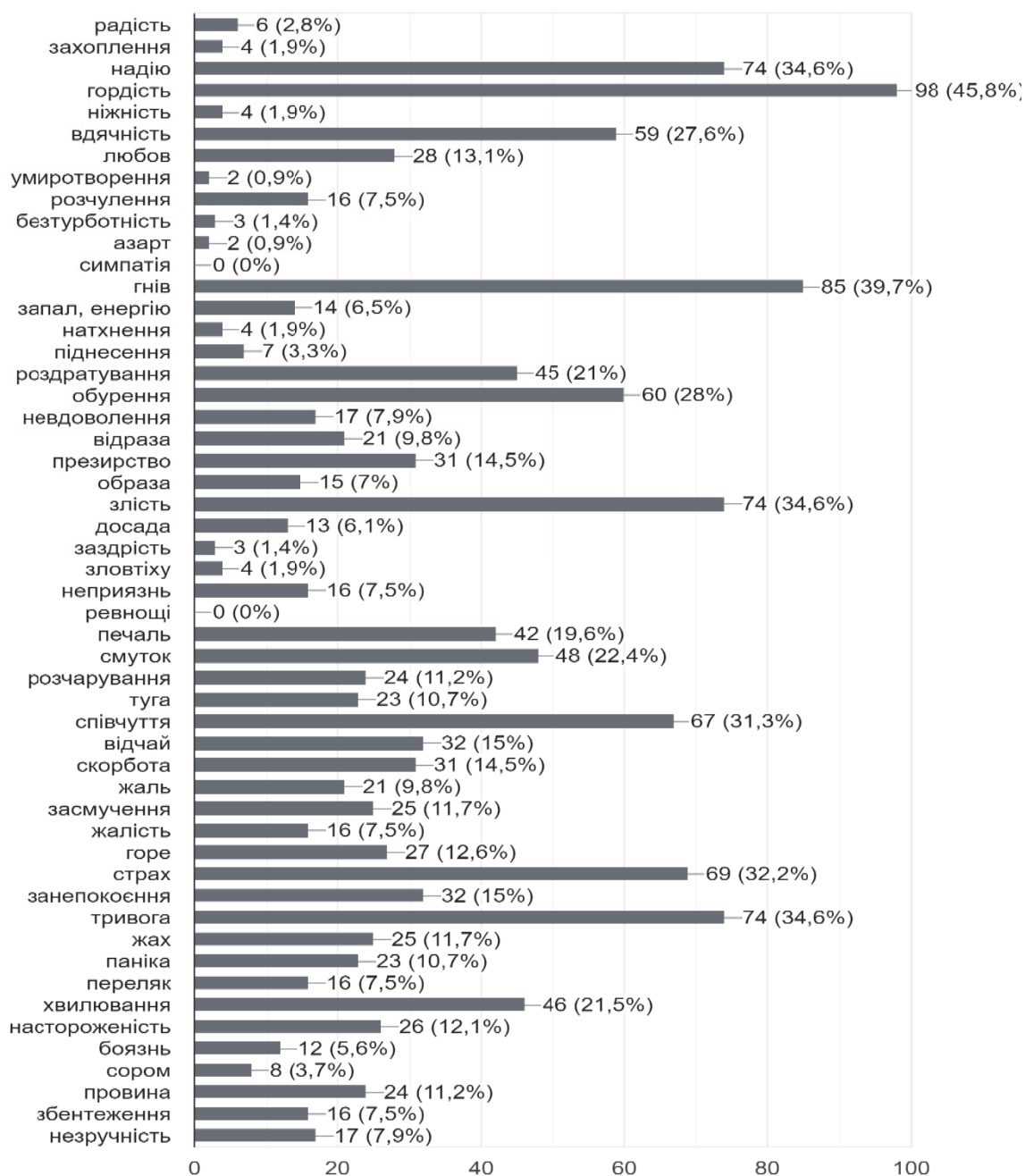

Рис. 1. Емоції, які переважали в опитуваних від початку російсько-української війни

Література:

1. Burnett D. (2016). The Idiot Brain : A Neuroscientist Explains What Your Head is Really Up To. London : Guardian Books : Faber and Faber Ltd, 336 p.
2. Feinstein Justin S. (2013). Lesion Studies of Human Emotion and Feeling. Curr Opin Neurobiol. 2013 p.; 23 (3): 304-9. doi: 10.1016 / j.conb.2012.12.007.
3. Goleman D. (2006). Emotional Intelligence. New York : Bantam Books, 360 p.

4. Satpute, A B, Nook, E C, Narayanan, S., Shu, J., Weber, J., Ochsner, K N. (2016). Emotions in “Black and White” or Shades of Gray? How We Think About Emotion Shapes Our Perception and Neural Representation of Emotion. *Psychol Sci*, 27 (11), 1428–1442. <https://doi.org/10.1177/0956797616661555>

5. Buechel, S., & Hahn, U. (2017, April). EMOBANK: Studying the impact of annotation perspective and representation format on dimensional emotion analysis. In Proceedings of the 15th Conference of the European Chapter of the Association for Computational Linguistics: Volume 2, Short Papers (pp. 578-585). <https://doi.org/10.18653/v1/E17-2092>

ЗЕЛІНСЬКА Ярослава Цезарівна,
*кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України*
МОЛЧАНОВА Ірина Леонідівна,
*студентка
гуманітарно-педагогічного
факультету,
спеціальність 053 «Психологія»,
Національний університет біоресурсів
та природокористування України»*

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОСТІ У ДИТЯЧОМУ ВІЦІ

Проблема відношення інтелекту і креативності виникла у той момент, коли креативність була виділена в якості самостійного фактору. У дослідженнях Дж. Гілфорда, П. Торренса, Ф. Баррона, К. Тейлора та інших було виявлено, що інтелект і креативність – це різні аспекти особистості. Інтелектуальну сферу характеризують розвинена пам'ять, допитливість, вміння класифікувати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, вміння планувати і прогнозувати, робити висновки. Креативність – це загальна здібність до творчості, характеризує особистість в цілому, проявляється у різних сферах активності, розглядається як відносно незалежний фактор обдарованості. До основних характеристик креативності належать:

- вміння бачити проблему;
- продуктивність – багато ідей, асоціацій, варіантів вирішення проблеми;
- гнучкість – здатність швидко змінювати способи дій, вміння легко зрозуміти нову точку зору, вміння відмовитися від засвоєної точки зору;
- оригінальність – рідкісність, унікальність, незвичайність способу розв'язання певної проблеми;
- самостійність – потреба у систематичній самостійній роботі у плані самовдосконалення, розвитку своїх здібностей.

Психологи виявили існування чотирьох груп дітей з різними рівнями розвитку інтелекту і креативності, які відрізнялися способами адаптації до зовнішніх умов і вирішення життєвих проблем.

Діти з високим рівнем інтелекту і креативності. Вони впевнені у своїх здібностях, мають адекватний рівень самооцінки; їм притаманні внутрішня свобода і високий самоконтроль. Виявляють інтерес до всього нового і незвичайного, характеризуються великою ініціативністю, але, разом з тим, успішно пристосовуються до вимог соціального оточення, зберігаючи внутрішню незалежність думок і дій.

Діти з високим рівнем інтелекту і низьким рівнем креативності. Їх вирізняє прагнення до шкільних успіхів, вони надзвичайно важко сприймають невдачу, у них дуже мало близьких друзів. Ці діти не люблять ризику, не люблять висловлювати публічно свої думки. Вони стримані, замкнуті і дистанціюються від своїх однокласників.

Діти з низьким рівнем інтелекту і високим рівнем креативності. Ці діти важко пристосовуються до шкільних вимог, часто мають захоплення за межами школи (хобі, гуртки та ін.), де отримують можливість виявити свої творчі нахили. Вчителі часто характеризують їх як тупих, неуважних, оскільки вони з небажанням виконують рутинні завдання і не можуть зосередитися.

Діти з низьким рівнем інтелекту і креативності. Такі діти, як правило, зовнішньо добре адаптуються, тримаються у “середнячках” і задоволені своїм становищем. Вони мають адекватну самооцінку, низький рівень предметних здібностей компенсується розвитком соціального інтелекту, товариськістю, пасивністю у навчанні.

Результати досліджень показують, що під час роботи з дітьми важливо розвивати не лише інтелект, але й креативність. Адже коли високий інтелект поєднується з високим рівнем креативності, то дитина частіше добре адаптована до середовища, активна, емоційно-врівноважена і т.п. На початку шкільного навчання у дітей з високим рівнем розумового розвитку часто виникають особливі проблеми, для повного розкриття творчого потенціалу їм необхідні спеціальні модифікації програм і методів навчання. Однак, головною умовою у розвитку креативних нахилів дітей є не програми навчання, а рівень підготовки вчителя до роботи з такими дітьми. Щоб не заважати прояву творчих здібностей дітей, а навпаки, стимулювати їх розвиток, вчителі повинні притримуватися принципів систематизованих Л. Б. Єрмолаєвою-Томіною (1977) на основі досліджень зарубіжних психологів.

1. Уважно і чуйно ставитися до всіх проявів творчої активності дітей.
2. Змінити внутрішню налаштованість стосовно кожного учня: треба бачити потенційні творчі здібності в кожному з учнів.
3. Педагог повинен навчитися бачити творчі прояви учнів не тільки під час навчальних занять, але й у будь-якій іншій діяльності. Для цього учнів потрібно включати в найрізноманітніші види діяльності.
4. Потрібно прагнути формувати в учнів досить високу самооцінку, яка стимулювала б їх до діяльності.

5. Учитель повинен розвивати свою власну креативність і також бути творчим.

Креативність і інтелект можна корегувати за допомогою спеціально підібраних вправ і технологій, за допомогою створення психологічного клімату в класі. Творчі здібності розвиваються та формуються лише в активній творчій діяльності, яка вимагає нестандартності мислення. Предметом особливої уваги кожного педагога має бути використання у роботі таких методів і засобів навчання, які спрямовані на розвиток критичності та незалежності мислення, допитливості, винахідливості, самостійності тощо. І найефективнішим методом у початковій школі є гра, і, особливо, гра розвивальна. Дослідження психологів показують, що продуктивному творчому мисленню сприяють оволодіння такими спеціальними способами, як:

Уміння ставити питання. Вчитель своїми запитаннями повинен спонукати дитину до інтелектуальної активності, щоб у запитаннях були елементи невідомого і протиріччя, щоб вони були спрямовані більше на мислення дитини (на виявлення причин і взаємозв'язку явищ) і менше – на її пам'ять.

Виділення протилежних властивостей. Вміння знаходити протиріччя – це основа парадоксального мислення, а воно, у свою чергу, є обов'язковим атрибутом істинної творчості. Виділення протилежних якостей, їх співставлення і об'єднання дозволяє розвивати нові, несподівані сторони предметів і явищ.

Переформування. Подання в нових, незвичайних сполученнях уже відомих елементів знання, образів і т.д.

При розвитку креативності дитини слід пам'ятати про зв'язок між вихідним рівнем інтелекту й рівнем креативності. Для дітей з низьким інтелектом штучний розвиток креативності призводить до невротизації і через якийсь час знижується до рівня, характерного для даної дитини. Таким чином, креативність обмежена «зверху» рівнем інтелекту. В.М.Дружинін (1999) назвав це явище «інтелектуальним діапазоном», який полягає в тому, що індивідуальні досягнення, включаючи творчі, визначаються насамперед рівнем загального інтелекту.

КОНОВАЛОВА Олена

Володимирівна,

д-р філософії PhD (053 Психологія),

викладач-методист ВСП «КТЕФК
ДТЕУ»,

(м. Київ, Україна)

ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ПРОФЕСІЙНОГО ВІДБОРУ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СФЕРИ

Попри війну та всі страшні випробування, які проживає зараз Україна, розвиток й підготовка фахівців для відновлення нашої держави після перемоги є пріоритетним напрямком освіти. Викладачі й психологи віддано працюють на

своїй ниві заради майбутнього, адже ми всі розуміємо, що соціально-економічне відновлення та розвиток нерозривно пов'язані з прогресом в усіх галузях існування людини.

Є очевидним, що гармонійна сформованість особистості майбутнього працівника будь – якої сфери діяльності є тим фактором, від якого залежить успішність економічних, правових і політичних перетворень в державі. Українському суспільству вкрай необхідні генератори ідей для підприємництва.

Професійне самовизначення студентської молоді – безперервний процес розвитку професійної свідомості особистості від молодшого шкільного до старшого шкільного віку, який у підсумку дає певну професійну самовизначеність індивіда, що обумовлює вибір професії. Результатом первинного професійного самовизначення є усвідомлений професійний вибір.

Ми представляємо професійну компетентність здобувачів освіти торговельно-економічного профілю як явище багатовимірне і визначаємо її як сукупність чотирьох складових: потребо-мотиваційної, когнітивної, операційно-діяльнісної і функціонально-творчої [2, 3].

Аналіз структури та особливостей професійної компетентності студентів торговельно – економічних спеціальностей дозволив виділити чотири рівні розвитку останньої: світоглядний передбачає наявність стійких мотивів необхідності формування професійної компетентності особистості, практичний (операційний) рівень передбачає наявність професійно важливих якостей особистості; теоретичний (когнітивний) – сукупність професійних знань та умінь, що здобувають під час професійного навчання і практичної діяльності, творчий, який свідчить про ріст професійної майстерності, вміння орієнтуватися в нестандартних ситуаціях [1, 2 3].

На формування і розвиток професійної компетентності впливають такі фактори як індивідуальні психофізіологічні особливості особистості (вроджені особливості нервової системи, анатомічні особливості будови організму й т. п.), соціальне середовище (система соціально-економічних відносин, освітнє середовище навчального закладу, референтні групи), власна активність особистості (самоосвіта, самовиховання, саморозвиток) [4].

Професійна компетентність торкається таких сфер особистості: мотиваційної, когнітивної, самосвідомості. Формування професійної компетентності повинно здійснюватися з урахуванням впливу на рівень професійної підготовки спеціалістів економіки перехідного періоду. Сучасний спеціаліст повинен бути компетентним в таких питаннях як організація справи, функціонування форм капіталу, володіти високим ступенем мотивації досягнення компетентних переваг у конкурентній боротьбі, психологічною стійкістю тощо. Зрозуміло, що це вимагає уважного вивчення можливостей запровадження цих елементів в систему професійної підготовки. Також, ми розглядаємо мотивацію свідомого вибору професії, залежно від її сформованості знання про професію можуть по-різному відображатись в свідомості [2].

Обґрунтовуючи орієнтаційно-мотиваційну моделі свідомого вибору професії майбутнього фахівця торговельно-економічної сфери ми відмічаємо, що основним механізмом формування позитивного відношення до професії є

усвідомлення її соціально значущої мети. При такій мотиваційній установці професійні інтереси виникають і формуються швидше.

Професійні мотиви підрозділяють на 2 групи:

1. Безпосередні інтереси- виникають на основі привабливості змісту і процесів конкретної діяльності: професійно-специфічні, загальнопрофесійні, романтичні, ситуативні.

2. Опосередковані – породжуються організаційними, соціальними та ін. характеристиками професії та підрозділяються на: професійно- пізнавальні, інтерес до самовиховання, престижний інтерес, інтерес супутніх можливостей, наївно-егоїстичні і невизначені інтереси [3].

Професійна спрямованість особистості передбачає позитивне ставлення до професії, схильність та інтерес до неї, бажання вдосконалювати свою підготовку, розуміння і внутрішнє прийняття цілей та завдань професійної діяльності. Усі ці риси і складові професійної спрямованості є показниками рівня її розвитку та сформованості в студентів, характеризуються стійкістю (нестійкістю), домінуванням суспільних або вузькоособистісних мотивів, далекою або близькою перспективою.

Отже, незважаючи на всі колізії та складності розвитку українського суспільства, наука і освіта сьогодні відносяться до тих соціальних інститутів, вага високопрофесійної інтелектуальної праці яких надзвичайно велика, і де професійна якість наукових і педагогічних кадрів має вирішальне значення. Відомо, що правильний вибір професії позитивно впливає як на продуктивність, так і на якість праці. Свідомий вибір професії виступає показником сформованості професійного самовизначення.

Література:

1. Карамушка Л. М. Технології роботи організаційних психологів. Київ: Фірма «ІНККОС», 2005. 366 с.
2. Корольчук М. С. Психофізіологія діяльності: Підручник для студентів вищ. навч. закладів. Київ : Ельга; Ніка-Центр, 2003. 400 с.
3. Корольчук М. С. Теорія і практика професійного відбору. Київ: Ніка-Центр, 2006. 536 с.
4. Підприємство: психологічні, організаційні та економічні аспекти Київ: КНТЕУ, 2012. 720 с.

КОРОЛЬЧУК Микола Степанович,
доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психології

КОРОЛЬЧУК Валентина

Миколаївна,

доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психології

АВРАМЕНКО Марина Валеріївна,
аспірантка кафедри психології,

Державний торговельно-економічний
університет,

(м. Київ, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕГРАЛЬНОЇ ОЦІНКИ ДЕТЕРМІНАНТ ПРОФЕСІЙНОГО СТРЕСУ У ФАХІВЦІВ РИЗИКОНЕБЕЗПЕЧНИХ ПРОФЕСІЙ

Організація ефективної психопрофілактичної роботи серед фахівців ризиконебезпечних професій і, особливо, військовослужбовців у сучасних умовах потребує ретельних наукових досліджень щодо впливу об'єктивних і суб'єктивних стресогенних чинників на особистість, визначення рівня професійного стресу та індивідуальних копінг-стратегій долаття стресогенних ситуацій [1, 2, 3, 5, 7]. Специфічний характер діяльності військовослужбовців в умовах збройного протистояння визначає актуальність превентивної психодіагностики проявів професійного стресу і визначення відповідних шляхів і засобів його профілактики [2, 4, 6, 7].

Мета статті – представити аналіз результатів авторської анкети «Інтегральної оцінки детермінант професійного стресу у фахівців ризиконебезпечних професій за об'єктивними і суб'єктивними показниками.

Аналіз інтегральної оцінки детермінант професійного стресу у обстежуваних представлено за результатами дослідження фахівців різної кваліфікації та стажу за авторською анкетною. Анкета складається з 4 блоків по 5 стверджень об'єктивних і, відповідно, суб'єктивних чинників професійного стресу. Оцінка чинників професійного стресу здійснювалась за 10-бальною шкалою, а саме: 10-9 балів – суттєво виражений рівень професійного стресу; 8-7 балів – вище середнього; 6-5 балів – середній рівень; 4-3 бали – нижче середнього; 2-0 бали – практично відсутній.

Анкета включає об'єктивні чинники за такими чотирма компонентами:

1. *Умови професійної діяльності, що включають* – інтенсивність бойової служби, графік ротації; безпека і ризик для здоров'я.

2. *Особливості організації включають питання щодо* – високої ступені відповідальності; авторитарності і директивності в процесі виконання функціональних обов'язків; негативних стосунків з керівниками підрозділів в організації; конфліктні взаємини з колегами, обслуговуючим персоналом.

3. *Соціально-економічні умови* – низький рівень соціальної захищеності та соціального статусу; низький рівень матеріального забезпечення; незадоволеність сімейно-побутовим умовами; незначні мотиваційні стимули; недостатня увага, незадоволення потреб з боку керівників і держави.

4. *Зовнішні чинники* – військово-політична обстановка, економічна та матеріально-технічна криза; негативний вплив природних факторів; соціально напружених ситуацій в організації або країні; негаразди та захворювання у рідних і близьких.

Анкета включає суб'єктивні чинники з такими чотирма компонентами:

1. *Психологічні* – перебільшення або недооцінка об'єктивної дійсності; висока нервово-психічна напруга; суб'єктивне відчуття послаблення уваги, пам'яті, мислення; перевага негативного, песимістичного мислення; складність або імпульсивність прийняття рішення.

2. *Соціальні* – сімейні негаразди (недостатність взаєморозуміння, підтримки серед близьких і рідних); труднощі в реалізації актуальних потреб (безпеки, стабільності, самореалізації, поваги, престижу); зниження інтересу і мотивації до військово-професійної діяльності; недостатній рівень реальної і потенційної соціальної підтримки, зниження самооцінки.

3. *Біологічні* – прояви розладів апетиту, сну, головного болю, серцебиття; підвищеної пітливості; підвищеної подразливості, тривожності, підвищеної емоційної чутливості; відчуття підвищеної втоми; труднощі сприйняття і переробки інформації, переключення уваги.

4. *Поведінкові чинники* – підвищена конфліктність у взаємодії; зниження активності або гіперактивність; різка зміна стилю життя, порушення режиму дня або відпочинку; зміна звичного стереотипу поведінки; переважні способи додання стресогенних ситуацій (алкоголь, паління, переїдання, агресія).

Таким чином, встановлено такі закономірності, а саме:

- по-перше, кореляційний аналіз взаємозв'язків результатів анкети «Інтегральна оцінка детермінант професійного стресу» у обстежуваних з прямими показниками методик стресостійкості за їхньою кореляційною вагою свідчать про інформативність показників авторської анкети визначення професійного стресу і необхідність, що дає змогу рекомендувати її для використання діагностики і оцінки рівня детермінант професійного стресу.

- по-друге, з'ясовано, що за інтегральною оцінкою детермінанти професійного стресу у групі початківців виражені на рівні вищому за середній, у групі професіоналів – на вищих показниках середнього рівня, і у групі кваліфікованих фахівців його вираженість найнижча – на низьких цифрах середнього рівня.

- по-третє, для усіх груп обстежуваних за інтегральним показником детермінант професійного стресу визначено такі об'єктивно значимі компоненти як військово-політичні, соціально-економічні умови і зовнішні чинники.

- по-четверте, за суб'єктивними чинниками найбільш виражений професійний стрес виявився у обстежуваних початківців за соціальними, поведінковими та емоційно-вольовими компонентами.

- по п'яте, інтегральна оцінка детермінант професійного стресу свідчить про те, що профілактичні заходи за об'єктивними компонентами необхідно спрямовувати на суб'єктивно значимі соціально-економічні умови, що включають низький рівень соціальної захищеності, матеріальних і мотиваційних стимулів, високий рівень соціальної напруженості, сімейно-побутові негаразди чи захворювання (поранення, загибель).

За суб'єктивними чинниками профілактичні заходи мають бути спрямовані на поведінкові, соціальні, емоційно-вольові і психологічні компоненти, що виявляються у високому рівні нервово-психічної напруги, негативному мисленні, недостатньому рівні реальної і потенційної соціальної підтримки, підвищеній емоційній чутливості, тривожності та переважанні негативних копінг-стратегій додання стресогенних ситуацій.

Висновок. Таким чином, інтегральна оцінка детермінант професійного стресу у фахівців ризиконебезпечних професій включає такі об'єктивні чинники, як: особливі умови професійної діяльності; особливості організації; соціально-економічні умови; зовнішні чинники. Анкета також включає суб'єктивні чинники з такими чотирма компонентами: психологічні; соціальні; біологічні; поведінкові чинники.

Інтегральна оцінка детермінант професійного стресу дає змогу спрямовувати профілактичні заходи на суб'єктивно значимі соціально-економічні умови, що включають низький рівень соціальної захищеності, матеріальних і мотиваційних стимулів, високий рівень соціальної напруженості, сімейно-побутові негаразди чи захворювання (поранення, загибель).

За суб'єктивними чинниками профілактичні заходи мають бути спрямовані на поведінкові, соціальні, емоційно-вольові і психологічні компоненти.

Перспектива подальшої роботи полягає у визначенні адекватних заходів соціально-психологічного забезпечення фахівців ризиконебезпечних професій на різних етапах професійної діяльності.

Література:

1. Корольчук М. С., Крайнюк В. М. Соціально-психологічне забезпечення діяльності в звичайних та екстремальних умовах: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. К.: Ніка-Центр, 2006. 580 с.
2. Крайнюк В. М. Психологія стресостійкості особистості : монографія. К.: Ніка-Центр, 2007. 432 с.
3. Ложкін Г. В., Коцан І. Я., Мушкевич М. І. Психологія здоров'я людини / За ред. І. Я. Коцана. Луцьк: РВВ "Вежа" Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2011. 430 с.
4. Стасюк В. В. Формування емоційної стійкості у воїнів-десантників // Автореф. дис. ... канд. психол. наук: 20.02.02. НАОУ. К., 1999. 17 с.
5. Теорія і практика психологічної допомоги та реабілітації: підручник. Вид. 2-ге, доп. / кол. авт. ; за заг. ред. Василя Осьодла. Київ : НУОУ імені Івана Черняхівського, 2020. 484 с.
6. Korolchuk M., Korolchuk V., Myronets S., Boltivets S., Pozdnyshev Y. Comparative characteristics of stress-resistant and non-stress-resistant individual

profiles / Propositos Y Representaciones, Том 9, специальный выпуск: SI, номер статьи e1102. DOI: 10.20511/pyr2021.v9nSPE2.1102. Опубликовано: MAR 2021. (журнал наукометричної бази Web of Science Core Collection).

7. Myronets, S., Voitenko, E.; Kaposloz, H., Zazymko, O., & Osodlo, V. (2021). Influence of Characteristics of Self-actualization and Coping Behavior on Resistance of Teachers to Professional Stressors and Emotional Burnout. *International Journal of Organizational Leadership*, 10(1), 1–14.

КРИВДА Каріна Костянтинівна,
*аспірантка кафедри психології,
Державний торговельно-економічний
університет,
(м. Київ, Україна)*

ПРОБЛЕМА ПРОФЕСІЙНОГО ЗДОРОВ'Я У НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ

У нинішньому тисячолітті в усіх країнах світу проблема професійного здоров'я особистості завжди є і буде в центрі уваги фахівців різних напрямів: медиків, психологів, соціологів, філософів. Нині ця проблема набула особливої актуальності. Відомо, що умови й особливості професійної діяльності можуть мати як позитивний, так і негативний вплив на фахівців. Останнє може бути викликане впливом таких несприятливих умов професійної діяльності як: природніх, медико-біологічних, умов придатності до життєдіяльності, соціально-психологічних, що зумовлює високий рівень нервово-психічної напруги, дизадаптаційні розлади, які здатні спровокувати не тільки деформації особистості, межові нервово-психічні розлади, але й професійні захворювання, аж до необхідності зміни професійної діяльності [1, 2, 3, 4, 5, 6, 7].

Мета статті – з'ясувати наукові погляди щодо поняття професійного здоров'я, його детермінант та актуальності в умовах впливу на особистість низки стресогенних факторів життєдіяльності.

Сучасними вченими категорія «професійного здоров'я» розглядається вченими як економічна цінність разом з прибутковістю виробництва, а «здоров'я» – як необхідна умова високого трудового потенціалу, показника культури і найяскравіший показник ефективної державного управління. Нині на працездатних чоловіків і жінок ліг головний тягар адаптації до життя в нових економічних, соціальних, епідеміологічних умовах, що призводить до розвитку високого рівня нервово-психічної напруги, стресу і зниження рівня професійного здоров'я особистості [1, 2, 8].

Епідемічна ситуація у світі є новим природним явищем, коли в умовах виникнення і поширення пандемії стан здоров'я є чи не основним чинником благополуччя особистості і профпридатності. При цьому для професійних захворювань характерна множинність, поєднаність, комплексність, що призводить до інвалідизації і передчасної втрати працездатності населення [1, 2, 5, 7].

Особливості професійної діяльності зумовлюють нині соціально-психологічні умови в усіх сферах життєдіяльності виявили нові, раніше не властиві шкідливі чинники. І в першу чергу, інформаційні стреси, перенапруженість в інтелектуальній діяльності, гіпокінезія, сенсорна ізоляція, монотонія на фоні емоційних негараздів, алергізуюче середовище проживання і низка інших чинників. Усе це загострює актуальність проблеми підвищення ефективності, цілеспрямованості і наукової обґрунтованості заходів із підтримки і забезпечення професійного здоров'я.

Більшістю вчених професійне здоров'я розглядається, як властивість організму зберігати задані компенсаторні і захисні механізми, що забезпечують гомеостаз і працездатність в умовах професійної діяльності фахівця [1, 2, 3, 5, 6].

У нинішніх умовах поняття про професійне здоров'я, на відміну від прийнятих визначень здоров'я, включає такі якості, як здатність організму відновлювати порушений стан відповідно до регламентації об'єму і виду професійної праці. Із складністю виконання конкретного професійного завдання співвідноситься не лише діагноз, але і функціональний стан. Головною метою стає попередження, підтримка і відновлення функціональних можливостей фахівця шляхом активного відновлення його психофізіологічних резервів, що забезпечують рівновагу організму з довкіллям. При цьому психологічне забезпечення професійного здоров'я включає 'прогнозування здоров'я, виявлення так званих груп «ризик», психологічну реабілітацію і корекцію осіб, що перенесли дію чинників психотравмуючої ситуації [1, 2, 3, 4, 7].

Стосовно змісту професійного здоров'я виникає проблема неоднозначності його співвідношення з тим, що зазвичай розуміється під самим здоров'ям взагалі.

Відомо, що у Статуті Всесвітньої організації охорони здоров'я сказано, що здоров'я – це не тільки відсутність хвороб або фізичних дефектів, але і повне фізичне, душевне та соціальне благополуччя. Таке визначення здоров'я свідчить про тісний психосоматичний зв'язок стану людини з безліччю як внутрішніх, так і зовнішніх факторів. Життєдіяльність людини як складної живої системи забезпечується на різних, але взаємопов'язаних між собою рівнях функціонування. Досить умовно можна виділити три досить специфічних рівня розгляду: біологічний, психологічний та соціальний, на кожному з яких здоров'я людини має особливості свого прояву [1, с. 10].

В сучасних умовах життєдіяльності в останні роки, як у нашій країні, так і за кордоном формується новий науковий напрям – психологія здоров'я [1, 2, 6].

Щодо наукових поглядів, то психологія здоров'я має широке поле теоретичних і практичних завдань і включає не лише попередження розвитку психічної і соматичної патології. Завданням психології здоров'я є збереження, зміцнення і цілісний розвиток духовної, психічної, соціальної і соматичної складових здоров'я. Здоров'я зберігає у будь-якому виді трудової діяльності професійно високий рівень, воно визначає стабільність досягнутих результатів шляхом вироблення психологічних установок на підтримку здоров'я. В умовах соціально-економічних криз, негативного впливу умов і особливостей

професійної діяльності і пандемії здоров'я стає не лише станом організму, але і суб'єктивною самоцінністю для фахівця.

Висновок. Аналізуючи наукові погляди на професійне здоров'я особистості встановлено, що протягом останніх десятиріч розроблено певні програми, стратегії, які спрямовані на поліпшення психічного і фізичного здоров'я, наприклад «Здоров'я для усіх в новому тисячолітті». Втілення її в життя потребує фундаментального підходу щодо усвідомлення на державному рівні необхідності формування, збереження, підтримки та відновлення психічного та фізичного здоров'я на трьох рівнях – соціальному, психічному і фізичному при відповідному економічному, матеріально-технічному, психологічному і медичному їх забезпеченні.

Література:

1. Психологічне забезпечення психічного і фізичного здоров'я / М. С. Корольчук, В. М. Крайнюк, А. Ф. Косенко, Т. І. Кочергіна ; заг. ред. М. С. Корольчука. К. : Фірма «Інкос», 2002. 272 с.
2. Психология здоровья человека / Г. В. Ложкин, О. В. Носкова, И. В. Толкунова / под ред. проф. В. И. Носкова. Севастополь : Вебер, 2003. 257 с.
3. Миронець С. М. Психологія діяльності міжнародних гуманітарних місій: теоретичні та прикладні аспекти : монографія. Київ: Київ. Нац. торг.-екон. ун-т, 2020. 712 с.
4. Осьодло В. Стрес-асоційовані розлади здоров'я в умовах збройного конфлікту. Дніпро : Акцент, 2019. 324 с.
5. Підприємництво: психологічні, організаційні та економічні аспекти : навч. посіб. / С. Д. Максименко, А. А. Мазаракі, Л. П. Кулаковська, Т. Ю. Кулаковський. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2012. 720 с.
6. Психолого-організаційні детермінанти забезпечення психологічного здоров'я персоналу освітніх організацій в умовах соціальної напруженості монографія / Л. М. Карамушка, О. В. Креденцер, К. В. Терещенко [та ін.] ; за ред. Л. М. Карамушки. Київ–Львів : Видавець Вікторія Кундельська, 2021. 278 с. URL: [http://psychology-naes-ua.institute/userfiles/files/Karamushka%20\(1\).pdf](http://psychology-naes-ua.institute/userfiles/files/Karamushka%20(1).pdf).
7. Voitenko O. Emotional burnout as a result of professional stress in the work of managers (in the context of self-actualization) Journal of Behavior Studies in Organizations, 2020 (3), 5-12 Index Copernicus.

МАРТИНЕНКО Олена Олексіївна,
*аспірантка кафедри психології,
Державний торговельно-економічний
університет,
(м. Київ, Україна)*

ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СТУДЕНТІВ- ЕКОНОМІСТІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Сучасна молодь стає на шлях самостійного життя в складний і динамічний час, коли була розпочата Росією широкомасштабна війна на території України. У зв'язку з цим, відбуваються кардинальні й суперечливі зміни в соціально-політичному житті країни змінюється ринок праці, підвищується соціальна диференціація суспільства, швидко розвивається система масових комунікацій та зростає її вплив на систему ціннісних орієнтацій особистості. Що стосується молоді, то на даному етапі, коли вона живе в умовах воєнного стану їй важко зрозуміти проблеми, з якими вона зіштовхується, вступаючи в життя, визначаючи своє місце й покликання.

Соціально-економічні перетворення, що відбуваються в країні після початку війни, призвели до того, що зменшилася частка зайнятого населення, а безробіття суттєво зросло. При цьому найбільш суттєво воно торкнулося саме молоді – громадян, що вступають на ринок праці вперше. Сучасна війна докорінно змінила економічну та соціальну пріоритетність секторів економіки, галузей, підприємств, професій тощо. Змінилися й моделі одержання прибутків. Зазначені процеси не можуть протікати безконфліктно. Вивчення суб'єктивних та об'єктивних факторів початку самостійного життя молоді, в першу чергу – вибору майбутньої професії, насамперед спрямоване на те, щоб допомогти молодим людям і суспільству в розв'язанні спірних питань, що виникають. А це надає як соціальний, так і економічний ефект: зменшується ймовірність помилок і розчарувань при виборі професії, скорочуються час та витрати на професійну підготовку, поліпшується трудова адаптація, молоді люди закріплюються на робочих місцях тощо.

Слід зауважити, що професійний вибір майбутніми фахівцями здійснюється у полімотивованому освітньому середовищі. Тобто не в особистісному вакуумі, а у складному взаємозв'язку із соціально-психологічними процесами. Тому суттєвою проблемою професійної освіти, є перехід від актуальної навчальної діяльності до засвоєваної ними професійної діяльності. У рамках теорії діяльності такий перехід стає можливим завдяки трансформації пізнавальних мотивів молоді у професійні мотиви спеціаліста. Таким чином, саме пізнавальні та професійні мотиви мають бути провідними у навчальній діяльності старшокласників.

Ми вважаємо, що основними мотивами, які визначають вибір професії і впливають на формування професійного вибору особистості, є: сім'я, цінності, схильності, потреби, інтереси і здібності.

Крім того, в умовах воєнного стану на професійний вибір впливають не лише система знань, а насамперед, установки і відношення старшокласника до професійного світу, його основних цінностей. Уявлення старшокласника про можливе професійне майбутнє є його життєвою професійною перспективою, в процесі чого виникає тривога і страхи.

Вчений Є. Головаха вважає, що термін «життєва перспектива» є ширшим від поняття «майбутня часова перспектива» і необхідним для обґрунтування причинно-наслідкового усвідомлення майбутнього [1, с. 67]. Ядром життєвої перспективи старшокласника є життєві цілі та плани, ціннісні орієнтації, а головною функцією вважається регуляція. На побудову життєвої перспективи молоді впливають особливості сприйняття та розуміння теперішнього, минулого і майбутнього. Таким чином, необхідно дослідити життєвий шлях старшокласника як часову траєкторію, оскільки даний підхід виявився результативним і був включений у суб'єктний підхід до вивчення психічних явищ.

Вибір професії може бути самостійним та усвідомленим або не усвідомленим та залежним. Свідомий вибір особистості спрямований на визначення себе стосовно цілей і цінностей, враховуючи вимоги групи, колективу, суспільства. А також врахування власних можливостей та умов середовища з метою реалізації обраних цінностей і вибору. Самостійний вибір професії включає в себе відповідальність за нього. Коли ж особистість очікує, що вибір здійснить за неї хтось інший та перекладає відповідальність або ж піддається впливу групи або певних осіб (батьки, вчителі, однокласники) – в такому випадку вибір професії є не усвідомленим та залежним. Спираючись на такий поділ ми виділили основні чинники професійного вибору молоді в умовах воєнного стану, а саме: пізнавальний (знання про свої внутрішні можливості та знання про світ професій та ринок), мотиваційно-ціннісний (професійного самовизначення: ціннісне ставлення особистості до обраної професії та актуалізацію мотивів вибору професії) та практично-діяльнісний (вибір і прийняття рішення, оскільки для свідомого та самостійного вибору необхідні такі особливості особистості, як: вольові якості та інтернальний локус контролю).

Саме усвідомлення власних цінностей та мотивів у ситуації професійного самовизначення дозволяє старшокласнику на основі вибіркового та диференційованого власного ставлення до світу професій здійснити свідомий вибір майбутньої трудової діяльності. Не актуалізовані цінності професійного самовизначення та мотиви вибору професії, на нашу думку, призводять до не усвідомленого та залежного вибору.

Свідомий самостійний вибір, що на нашу думку, обумовлений високим рівнем розвитку рефлексивності; критичним (раціональним) мисленням; актуалізованими цінностями професійного самовизначення; внутрішніми мотивами вибору професії; розвиненими вольовими якостями та інтернальним локусом контролю в результаті призведе до впевненості у власному виборі та програми дій.

Виділення факторів та механізмів становлення особистості в конкретній професії неможливе без характеристики самої професійної діяльності, оскільки власне, її змістовне наповнення великою мірою обумовлює особливості складного, неперервного процесу фахового «проекування» людини. Саме завдяки усвідомленню «предметного змісту праці» і здійснюється формування «особистісної моделі руху до професійних вершин» [3, с. 23]. Тому зосередимося на психологічному аналізі діяльності фахівців економічного профілю.

Розглядаємо професійну діяльність економіста як цілеспрямований процес якісного перетворення оточуючої дійсності, що полягає у реалізації набутих знань, умінь, навичок, компетентностей та цінностей, постійному самовдосконаленні, досягненні високого рівня професійної майстерності, раціональній економічній поведінці. Провідними видами діяльності економіста у середовищі підприємства є: пошук, накопичення та обробка первинної економічної інформації; аналіз господарської діяльності, розробка, планування та впровадження заходів щодо її поліпшення; консультування з метою оптимізації бізнес-моделей; прогнозування фінансово-господарської діяльності та контроль за її виконанням; облік активів, пасивів, витрат, доходів і фінансових результатів діяльності; практичне застосування принципів і правил аудиту основних операцій, які здійснюються у процесі безперервного руху капіталу.

На основі аналізу наукових джерел [1; 2], можемо констатувати, що ціннісні орієнтації орієнтують людину в природному й соціальному світі, формуючи впорядковану й осмислену картину; формують емоційне відношення особистості до різних явищ життя; виступають у якості реально діючих мотивів і джерел осмислення свого буття, ведуть до росту й удосконалюванню особистості в процесі власного послідовного розвитку; виступають у якості саморегуляторів поведінки особистості; виконують контролюючу функцію, відслідковуючи ступінь освоєння особистістю ціннісних орієнтацій в окремих соціокультурних умовах. Виявлення ціннісних орієнтацій індивіда, надання йому допомоги з метою більш ясного їхнього усвідомлення, рішення ціннісних конфліктів і оцінки альтернатив є основою будь-якої програми розвитку компетентності [4, с. 27].

Вважаємо, що професійна діяльність економіста має бути спрямована на досягнення кінцевої мети – трансформацію існуючої економічної діяльності в «економіку граничної суспільної корисності», де домінуючою є установка на оптимальне використання людського капіталу, забезпечення економічної могутності та безпеки суспільства в цілому, а не окремих його груп. Тому у процесі професійної підготовки майбутніх спеціалістів даної галузі слід створювати передумови для формування економічної поведінки, основою якої є ціннісне ставлення до професії.

Подальші наші дослідження будуть спрямовані на поглиблення вивчення та емпіричне дослідження соціально-психологічних детермінант вибору молоддю професії економіста, оскільки підготовка фахівців з економіки зазнала серйозних змін за останні десятиліття.

Література:

1. Головаха Е. И. Жизненная перспектива и профессиональное самоопределение молодежи. Київ: Наукова думка, 1988. 144 с.
2. Білоус Р. М. Коуч-тренінг «Мій професійний вибір» як засіб формування професійних намірів старшокласників / Педагогічний процес: теорія і практика : зб. наук. пр. / Ін-т пед. освіти і освіти дорослих АПН України. Київ, 2009. № 4. С. 238–249.
3. Білоус Р. М. Значення професійного самовизначення у вихованні громадянськості учнівської молоді / Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. пр. / Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Київ, 2004. Т. 6, вип. 2. С. 25–32.
4. Гончаренко Т. Професійна діагностика. Київ: Ред. загальнопед. газ., 2004. 120 с.

НАУМЕНКО Наталія Петрівна,

аспірантка спеціальності 053

Психологія,

*Державний торговельно-економічний
університет*

(м. Київ, Україна)

НАУКОВІ ПІДХОДИ РЕГУЛЯЦІЇ НЕГАТИВНИХ ПСИХІЧНИХ СТАНІВ ПІДПРИЄМЦІВ В ОСОБЛИВИХ УМОВАХ

Ситуація пандемії та війни суттєво змінила підприємницьку діяльність. Це потребує осмислення низки проблем, які стосуються впливу негативних психічних станів як на особистість, її психіку, так і у цілому на ефективність професійної діяльності персоналу в організації. Нові умови і особливості підприємницької діяльності зумовлюють вимогу щодо формування принципово нових підходів ведення бізнесу, виробництва, взаємодії і спілкування.

Актуальність дослідження визначається суттєвим випробуванням для підприємців у період війни та пандемії. В особливий період ми почали жити в зовсім нових умовах, відбуваються зміни як на рівні психіки окремої особистості, так й на макросоціальному рівні. В умовах глобальних трансформацій суспільства іноді буває складно пояснювати поведінку окремої людини, а ще важче нині зрозуміти поведінку підприємців, тому що прийшли надзвичайні зміни в їх праці.

Період війни та пандемії можна назвати ще й «періодом дистанційності»: дистанційна праця, дистанційне спілкування. Живе спілкування не можна замінити, під час онлайн контактів зникають більшість психологічних тонкощів спілкування, але разом з тим онлайн контакт займає останнім часом провідне місце серед форм міжособистісної взаємодії, він є адекватним сучасному етапу життя, виходячи із соціальних і природних можливостей сьогодення.

Мета статті – здійснити аналіз наукових підходів регуляції негативних психічних станів підприємців в особливих умовах.

За даними опитування у квітні – травні 2021 81 % жителів України відчуває високий рівень суб'єктивного стресу у зв'язку з пандемією ковід 19. Про це свідчать результати дослідження, яке провела компанія Gradus Research, з метою широкого моніторингу стану українців в умовах нової реальності. Опитування міського населення проводили раз в 1 – 2 місяці, за результатами якого вимірювали зміни у самопочутті, рівень та особливості причин стресу. З'ясувалося, що причиною стресів українців є не сама хвороба, а наслідки коронавірусної кризи :фінансові труднощі (37 %), робочі питання (29 %), сімейні відносини (28 %), стан власного здоров'я і здоров'я близьких (23 %). При цьому причинами негативних психічних станів виявились не тільки проблеми, пов'язані із пандемією, а й соціально-політична ситуація в країні, загроза загострення військових дій на сході, безробіття, обмеження спілкування з друзями, знайомими [1].

Вплив негативних зовнішніх і внутрішніх факторів на особистість призводить до зниження функціональних можливостей, виникнення негативних психічних станів, стресу, що погіршує ефективність професійної діяльності, а також зумовлює розвиток преморбідного стану і патології (О. Войтенко, М. Корольчук, В. Крайнюк, А. Косенко, Т. Кочергіна, Г. Ложкін, С. Миронець, В. Осьодло та ін.) [2, 3, 4, 5, 6].

Нині вітчизняні науковці ретельно вивчають вплив пандемії на психіку особистості, на ефективність професійної діяльності фахівців у різних сферах освіти, виробництва і підприємництва.

Діяльність психологів освітніх організацій у період карантину, психологічні технології розвитку підприємницької активності персоналу освітніх організацій досліджують Л. Карамушка і О. Креденцер [7]. Вплив емоційно-вольової сфери на особистість в умовах пандемії досліджує М. Ткалич [8].

Окрім того, низка досліджень стосуються вивчення негативних психічних станів у фахівців, а також особливостей функціональних станів [5, 6, 7]. Загальні підходи щодо попередження негативних наслідків впливу пандемії та особливості психологічної допомоги представлено у виступах М. Корольчука і В. Корольчук на конференції «Психологічне здоров'я персоналу в організації в умовах пандемії Covid-19: новий досвід, проблеми, технології забезпечення» (Київ, 2021). На цьому ж форумі у доповіді М. Ткалич представлено дослідження щодо динаміки психоемоційних станів українців під час карантину.

Висновок. Аналіз актуального стану досліджень у представленому напрямі свідчить про те, що проблема негативних психічних станів підприємців під час пандемії та війни нині недостатньо розроблена і в теоретико-методичному, і практичному аспектах. Діяльність підприємців в умовах війни кардинально змінилася і нині потребує її вивчення і наукових підходів щодо впровадження психологічних технологій в систему психологічного забезпечення діяльності фахівців в особливих умовах.

Література:

1. Рівень суб'єктивного стресу та його причини https://gradus.app/documents/114/Gradus_Digest_October_03112021.pdf
2. Voitenko O. Emotional burnout as a result of professional stress in the work of managers (in the context of self-actualization) *Journal of Behavior Studies in Organizations*, 2020 (3), 5-12 Index Copernicus.
3. Психологічне забезпечення психічного і фізичного здоров'я / М. С. Корольчук, В. М. Крайнюк, А. Ф. Косенко, Т. І. Кочергіна ; заг. ред. М. С. Корольчука. К. : Фірма «Інкос», 2002. 272 с.
4. Психологія здоров'я человека / Г. В. Ложкин, В. И. Носкова, И. В. Толкунова / под ред. проф. В. И. Носкова. Севастополь : Вебер, 2003. 257 с.
5. Психологічне забезпечення професіогенезу фахівців торгівлі і сфери послуг : колективна монографія / [М. С. Корольчук, В. М. Корольчук, О. В. Полунін, С.М. Миронець та ін.]; за заг. ред. М.С. Корольчука. Київ: Нац. торг.- екон. ун-т, 2020. 228 с.
6. Осьодло В. Стрес-асоційовані розлади здоров'я в умовах збройного конфлікту. Дніпро : Акцент, 2019. 324 с.
7. Психолого-організаційні детермінанти забезпечення психологічного здоров'я персоналу освітніх організацій в умовах соціальної напруженості монографія / Л. М. Карамушка, О. В. Креденцер, К. В. Терещенко [та ін.] ; за ред. Л. М. Карамушки. Київ – Львів : Видавець Вікторія Кундельська, 2021. 278 с. URL: [http://psychology-naes-ua.institute/userfiles/files/Karamushka%20\(1\).pdf](http://psychology-naes-ua.institute/userfiles/files/Karamushka%20(1).pdf)
8. Tkalych, M., Snyadanko, I., Guba, N., Zhelezniakova, Yu. (2020) Social and psychological support for personnel in organizations: work-life balance programmes. *Journal of Intellectual Disability - Diagnosis and Treatment*, Vol. 8, # 2, pp. 159-166 <https://doi.org/10.6000/2292-2598.2020.08.02.10>.
9. Korolchuk M., Korolchuk V., Boltivets S., Chorny V., Vasilenko S. Analysis of employees' social and psychological component indicators in the structure of higher education institution image / <https://doi.org/10.20511/pyr2020.v8nSPE2.692> (Web of Science Core Collection).

ПЕРЦІЯ Лілія Валеріївна,

аспірантка спеціальності 053

Психологія,

*Державний торговельно-економічний
університет*

(м. Київ, Україна)

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОГО ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ

Традиційно сучасна людина займається лікуванням хвороби, а не запобіганням їй. У результаті відбувається боротьба з хворобами на тлі

поступового згасання організму. Водночас сучасні організації все більше роблять акцент на тому, що поліпшення стану здоров'я залежить від розумової діяльності людини щодо відновлення і розвитку життєвих ресурсів [І.Коцан, Г. Ложкін, 2011].

Відповідно до формулювання Всесвітньої організації охорони здоров'я, людське здоров'я – це не просто відсутність хвороби, а повне фізичне, душевне та соціальне благополуччя. У світлі цього формулювання людина є автором власного здоров'я, а в справі його збереження вона виконує основну роль, що визначається зрілою самосвідомістю індивіда й повагою до свого ества. Останнє виражається гармонійною стратегією поведінки, що прийнято називати «здоровим способом життя» [С. Миронець, 2007].

Феномен «професійне здоров'я», як предмет науково-прикладних досліджень у світовій та вітчизняній науці почав вивчатися відносно недавно. Вперше у психологічних розвідках цей термін з'являється у 1986 році в публікації Дж. С. Еверлі, який акцентував увагу на проблемі інтеграції в практику діяльності організацій таких сфер, як гігієна праці та психологія, підкреслюючи важливу роль психологів у розробці та реалізації програм підтримки і пропаганди здоров'я (health promotion) [G. Everly, 1986]. У 1990 році американськими вченими Дж. Реймонд, Д. Вуда, В. Патрик було висловлено ідею про те, що одним із важливих завдань організаційної психології є створення здорового професійного середовища і здорових робочих місць.

Як зазначає Р. Березовська (2012), саме з цієї публікації наступив переломний момент у становленні новітнього науково-практичного напрямку – «Психологія професійного здоров'я» (Occupational health psychology), що сформувався і розвивається на стику таких дисциплін, як психологія праці, організаційна психологія, психологія діяльності в особливих умовах та психологія здоров'я.

Встановлено, що успішне виконання завдань у професійній діяльності людини залежить від комплексу зовнішніх і внутрішніх чинників, які їх зумовлюють. На теренах української науки тільки починають досліджувати питання психологічного забезпечення професійного здоров'я фахівців. Цій проблемі були присвячені наукові дослідження О. Бацильової, Т. Дзюби, В. Корольчук, С. Миронця, Г. Ложкіна, Л. Карамушки, І. Жданова, К. Терещенко, О. Тімченка та ін.

Підтримка, відновлення і збереження оптимального функціонального стану та умілого проведення комплексу цілеспрямованих заходів з медичного, психофізіологічного та психологічного забезпечення і супроводження діяльності фахівців компаній потребують практичного застосування. Результативність таких заходів не може бути забезпечена без знання психофізіологічної сутності втоми та перевтоми, причин і факторів, що впливають на працездатність, закономірностей їх динаміки, особливостей діяльності менеджерів, організаційних психологів та служб що супроводжують діяльність працівників з метою попередження перевтоми та психологічного забезпечення їхнього професійного здоров'я.

Психологічне забезпечення – один із видів забезпечення діяльності фахівців як у повсякденних умовах, так і в кризових умовах діяльності.

Під час підготовки фахівців до професійної діяльності комплекс заходів психологічного забезпечення може включати: психологічну діагностику, психологічну допомогу (психокорекцію, реабілітацію), психологічне супроводження професійної діяльності та ін.

З мети та змісту психологічного забезпечення професійної діяльності фахівців випливають завдання, що мають полягати у психологічній діагностиці динаміки працездатності фахівців, розробці та виборі нових ефективних методів підтримки й відновлення психічних функцій фахівців; вивчення специфіки умов професійної діяльності, впливу умов праці на психічний стан та працездатність фахівців; ефективної та безпечної діяльності, подовження професійного довголіття, фізичного та психічного здоров'я.

Останнім часом автори все більше до структури компонентів психологічного забезпечення на ряду із такими як профорієнтація, профвідбір, різноманітні види психологічної підготовки та реабілітації фахівців, пропонують такий компонент, як «психологічне забезпечення професійного здоров'я фахівців».

Аналізуючи феномен здоров'я в організації Л. Карамушка, Т. Дзюба пропонують вирізняти три складові прояву цього явища:

1) індивідуальне здоров'я окремого працівника як здатність ефективно виконувати професійні функції в умовах динамічно мінливого організаційного середовища. Відповідальність за цей фактор несе сам працівник (особистість здатна приймати оптимальні рішення в ситуаціях професійного вибору);

2) здоров'я персоналу конкретної організації як стратегічного ресурсу, умови ефективного функціонування й розвитку організації в цілому. За таких умов організація орієнтована на збереження своєї пріоритетної ціннісної позиції як психологічно безпечного організаційного середовища (створення в організації стилю, який забезпечує профілактику загроз професійному здоров'ю персоналу організації). Відповідальність за цю складову лежить на керівникові організації;

3) здорова організація як основа для профілактики організаційних патологій або організаційних дисфункцій [Л. Карамушка, Т. Дзюба, 2018].

К. Терещенко (2021) у своєму дослідженні «Детермінанти забезпечення психологічного здоров'я персоналу організації в умовах соціальної напруженості» робить висновок, що психологічне здоров'я переважно розглядається в термінах адаптивності, гармонії, рівноваги та духовності, при чому серед критеріїв психологічно здорової людини на перший план входить постійний саморозвиток, самоактуалізація та внутрішня цінність особистості.

Про складність структури психологічного здоров'я говорить і Ю. Кашлюк (2017), який в його структурі визначальними вважає такі його компоненти, як:

Аксіологічний компонент – усвідомлення людиною своєї цінності й унікальності, а також цінності й унікальності оточуючих. .

Інструментальний компонент – володіння рефлексією як засобом самопізнання, здатністю концентрувати свідомість на самому собі, своєму внутрішньому світі і своєму місці у взаєминах з іншими.

Потребо-мотиваційний компонент – наявність у людини потреби в саморозвитку, тобто в особистісному зростанні. Людина повністю бере на себе відповідальність за своє життя.

Розвивальний компонент – наявність динаміки в розумовому, особистісному, соціальному, фізичному розвитку себе та інших людей.

Соціокультурний компонент – можливість успішно діяти, розвиватися в оточуючих соціально-культурних умовах, розуміти і взаємодіяти з людьми і [Ю. Кашлюк, 2017].

Аналіз вивчення наукових підходів до розв'язання проблем формування професійного здоров'я особистості дають підстави для висновків, а саме:

- психологічне здоров'я персоналу організації має комплексний характер, яке доцільно розглядати як на рівні суб'єкта діяльності, так і на рівні системи функціонування організації в цілому;

- детермінанти забезпечення психологічного здоров'я персоналу організації в умовах сьогодення варто розглядати на макрорівні (рівні суспільства), мезорівні (рівні організації), мікрорівні (рівні особистості в організації).

ШЕВЦОВА Олена Михайлівна,
кандидат психологічних наук,
Національний університет біоресурсів і
природокористування України
(м. Київ, Україна)

КОЛЯДА Ауріка Миколаївна,
студентка 4 курсу
спеціальності 053 «Психологія»,
Національний університет біоресурсів і
природокористування України
(м. Київ, Україна)

ДО ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ

Сучасне суспільство потребує компетентних активних фахівців, здатних швидко й уміло визначати цілі власної діяльності, прогнозувати досягнення, долати труднощі, будувати взаємини з людьми, працювати в команді, тобто повною мірою проявляти свій творчий потенціал і лідерські якості. Лідери, які можуть задавати правильний напрям, забезпечувати колективну діяльність, спонукати людей з цілковитою віддачею до праці, завжди необхідні у всіх галузях та сферах життя. Очевидно, що формування ефективних лідерських якостей необхідно здійснювати цілеспрямовано у процесі професійної

підготовки студентів, а особливо студентів-психологів.

Психолог у своїй професійній діяльності часто змушений проявляти лідерські якості: бути організатором психологічної просвіти серед колег-педагогів, батьків та учнів, відповідати за якість підготовки різноманітних виховних заходів, згуртовувати навколо себе психологів-однодумців. Професійна діяльність психолога висуває вимогу щодо високого рівня розвитку лідерства як здатності вести за собою і окремого клієнта, і групу, і організацію в цілому [2]. Специфіка майбутньої професійної діяльності зобов'язує студентів виявляти та розвивати власні лідерські якості. Отож, ще у процесі навчання у закладах вищої освіти мають бути створені усі необхідні умови, які б сприяли пізнанню майбутнім психологом власних лідерських якостей, їх розвитку та реалізації в процесі життєдіяльності.

У різних теоріях і наукових школах проблема лідерства розглядається по-різному: з позиції задоволення потреби суспільства в управлінні; з точки зору домінування особистості та її впливу на спільноту; як найвища форма влади; як засіб задоволення різноманітних потреб; як складова організації та управління суспільними процесами в малій групі.

Лідер (від англ. leader – ведучий, керівник) – це людина, яка завдяки своїм особистісним рисам має переважний вплив на колектив. Так, В. Зацепін визначає лідера як людину, яка свідомо і активно веде інших до досягнення певної мети.

За визначенням Н. Жеребової, лідер є представником малої групи, який висувається в результаті взаємодії її членів, або організує навколо себе групу при відповідності його норм і ціннісних орієнтацій з груповими, і організовує та керує цією групою задля досягнення групових цілей. Лідер – це новатор та ентузіаст. Він надихає, довіряє, працює згідно своїх цілей, покладається на людей, використовує емоції, дає імпульс руху, а основа його дій – бачення. Н. Вербицька зазначає, що лідер володіє картиною майбутнього і надихає інших на пошук шляхів перетворення цього образу в реальність.

Лідер не обов'язково повинен ясно бачити шлях вперед, однак він зобов'язаний відчувати напрямок, направляти оточуючих, справжній лідер повинен не тільки керувати, а й зберігати єдність команди, підтримувати на високому рівні її моральний дух та виявляти турботу до кожного в команді [1].

За М. Рожковим, до переліку лідерських якостей входить: спроможність управляти собою, повною мірою використовувати свій час, енергію, вміння долати труднощі, виходити зі стресових ситуацій; наявність чітких цілей, розуміння реальності поставлених цілей та оцінка просування до них; вміння вирішувати проблеми, виокремлювати головне та другорядне, оцінювати варіанти, прогнозувати наслідки, оцінювати і розподіляти ресурси; творчий підхід до вирішення управлінських задач, вміння генерувати ідеї, готовність до нововведень; знання особливостей організаторської та організаційної діяльності, вміння керувати людьми, мотивувати і стимулювати їх до роботи, вміння працювати з групою, наявність специфічних організаторських якостей особистості.

Формування лідерських якостей – це процес і результат розвитку внутрішньої структури, тобто психологічної організації особистості в єдності їх прояву з персональною організаторською та комунікативною готовністю до зовнішнього керівництва. Лідерські якості студентів-психологів змінюються під час навчання у ЗВО під впливом певних обставин та індивідуальних особливостей. Формуючи лідерські якості майбутніх фахівців, необхідно розглядати студентів як учасників навчально-виховного процесу, суб'єктів пізнання й діяльності, носіїв перетворювальної активності. Розвиток лідерських якостей можливий за умови залучення студентів до різних видів соціально значимої діяльності. Тому ефективне формування та розвиток лідерських якостей студентів-психологів може бути реалізовано в навчальній діяльності у процесі вирішення навчальних завдань, у науковій роботі через участь у різних наукових студентських товариствах, виступах на науково-практичних конференціях, тренінгах, у позанавчальний час через громадську діяльність (волонтерський рух, участь у роботі студентського самоврядування, в молодіжних організаціях тощо). Для подальших науково-практичних досліджень відкритими залишаються питання визначення рівня сформованості лідерських якостей у студентів-психологів.

Література:

1. Головешко Б. Р. Про деякі проблеми розвитку лідерських якостей у студентів вищих навчальних закладів. *Вісник НТУ «ХПІ»*. 2012. № 32. С. 89–96.
2. Шевцова О. М. Аутопсихологічна компетентність як фактор особистісно-професійного розвитку майбутніх психологів. *Психолого-педагогічні особливості розвитку особистості в освітньому просторі: зб. тез доп. Всеукр. наук.-практ. конф., 17-18 травня 2017 р., Мукачево. Мукачево, 2017. С. 188–190.*

Підписано до друку 22.12.22 Формат 60x84\16
Ум. друк. арк. 4,5 Наклад 50 прим. Зам. № 220457

Видавець і виготовлювач Національний університет біоресурсів
і природокористування України,
вул. Героїв Оборони, 15, м. Київ, 03041.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4097 від 17.06.2011

